

ՀՐԱԶ ԲԱՐԹԻԿՅԱՆ

ԱՐԱՏՈՍ ՍՈՒԱՑՈՒ ΔΙΟΣΗΜΕΙΑ ԿԱՄ ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԻՆ ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Արատոս Սոլացին¹ ալեքսանդրյան պոեզիայի և կուլտուրայի ամենափայլուն ներկայացուցիչներից մեկն է: Ծնվել է ազնվական ընտանիքում Կիլիկիայի Տարսոս քաղաքում շուրջ 315 թ. մ. թ. ա., բայց նույն Կիլիկիայի Սոլոյ քաղաքի քաղաքացին էր: Նշված ժամանակաշրջանում քերականական, փիլիսոփայական և գիտական խոշորագույն օջախներից մեկը դեռևս Աթենքն էր մընում և Արատոսը իր եղբոր Աթենոգորոսի հետ գնում է Աթենք և հաճախում ոչ միայն քերականների դասախոսություններին, այլև հայտնի փիլիսոփաների, հատկապես ստոիկյաններին, որոնց գլխավորում էր փիլիսոփա Զենոնը (301—262 թ. մ. թ. ա.): Արատոսը գրականություն է սովորում պերիպատետիկ փիլիսոփա Պրաքսիփանեսից, մեծ հակում ցուցաբերում դեպի ճշգրիտ գիտությունները, թվարանությունը, աստղաբաշխությունը և այլն և հարուստ գիտելիքներ ձեռք բերում և՛ պերիպատետիկների, և՛ ալկադեմիկների, և՛ ստոիկյանների մոտ: Արատոսն Աթենքում սերտ ծանոթություն է ստեղծում իր ժամանակի խոշորագույն պոետներ և գրականագետներ Կալլիմաքոսի (310—240 թթ.), Անտագորաս Հոդագոս, Ալեքսանդր էտոլացու և շատ ուրիշների հետ: Ստոիկյանների դպրոցում նա կապեր է հաստատում Զենոնի նշանավոր աշակերտներ Կլեանթեսի և Պերսևսի հետ:

276 թ. մ. թ. ա. Մակեդոնիայի գահի վրա է բարձրանում Անտիգոնոս Գոնատասը, որն իրեն Զենոնի հետևորդներից էր համարում. նա իր պալատն է հրավիրում բազմաթիվ խոշոր գործիչների, որոնց թվում նաև Պերսևսին և Արատոսին: Վերջինիս համար Անտիգոնոսի արքունիքում բացվում է գրական-գիտական գործունեության լայն ասպարեզ: Արատոսը Մակեդոնիայի Պելլա մայրաքաղաքում կատարում է այն գործը, ինչ այն ժամանակ կատարում էր Ալեքսանդրիայի արքունիքում Կալլիմաքոսը: Արատոսը դառնում է Մակեդոնիայի արքունական պոետը: Նա Անտիգոնոսին է նվիրում իր «Հիմնը Պանին»,

¹ Արատոսի կյանքի և գրական գործունեության մասին տես հետևյալ կարևոր աշխատությունները. E. Maass, De Phaenomenis Arati recensendis. „Hermes“, Zeitschrift für Classische Philologie, Bd. XIX (1884), pp. 92—122; E. Maass, Aratea, „Philologische Untersuchungen“, Bd. XII (1892), G. Kabele, Aratea, „Hermes“, Bd. XXIX (1894), SS. 82—123; U. v. Wilamowitz-Moellendorf, Aratos von Kos, „Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Göttingen, 1895, S. 182—199; Aratos հոդվածը Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, III Halbband, Stuttgart, 1895, col. 391—399. Նորագույն աշխատություններից August Rostagni, Arato հոդվածը „Encyclopedia Italiana“-ի t. III, 1929, p. 962—963 և վերջապես Jean Martin, Histoire du texte des Phénomènes d'Aratos, Paris, 1956.

ուր փառարանվում է Անտիգոնոսի հաղթանակը 277 թ. զալլերի դեմ կիսիմաքիա քաղաքի մոտ:

Արատոսը Անտիգոնոսի արքունիքում չէր երգում թագավորի քաջագործությունները միայն, այլ իր հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացրել էր Տիեզերքի ուսումնասիրության վրա: Անտիգոնոս Գոնատասի պատվերով նա շափածո պոեմի է վերածում նշանավոր աստղաբաշխ, Պլատոնի աշակերտ Եվդոքսոս Կնիդացու (408—356 թթ. մ. թ. ա.) Φαινόμενα և Διοσηρέα նշանավոր արձակ աշխատությունը:

Մակեդոնիայից Արատոսը գնում է Անտիոք, Անտիոքոս Առաջին Սոտերի արքունիքը, ուր ավարտում է Հոմերոսի «Ողիսականի» իր խմբագրությունն ու հրատարակությունը: Բացի դրանից Արատոսը գրել է բազմաթիվ հիմներ, դամբանականներ, էլիգիաներ, էպիգրամներ և այլն: Նրան են վերագրվում աստղաբաշխական և բժշկական զանազան այլ գործեր: Մահացել է Արատոսը մ. թ. ա. 240/239 թ.:

Անտիկ շրջանից մեզ են հասել Արատոսի շորս կենսագրություններ²: Բացի դրանից նրան առանձին տեղ է հատկացրել նշանավոր Սուիդասը իր հայտնի «Քառարան»-ում³: Ստորև թարգմանաբար բերում ենք այդ կենսագրություններից առաջինի համառոտությունը.

«Պոետ Արատոսի հայրը Աթենոդորոսն էր, մայրը Լետոֆիլյան, նա ուներ երեք եղբայր՝ Մյուրիս, Կալոնդաս և Աթենոդորոս՝ համանուն հորը: Արատոսը հիշատակում է իր եղբայրների մասին իրեն վերագրվող նամակներում: ...Արատոսն ապրում էր Մակեդոնիայի թագավոր Անտիգոնոսի մոտ, որի մականունն էր Գոնատաս՝ Գեմևորիոս Պոլիորկեստի որդու, որի կինն էր Սելևկոսի և Ստրատոնիկեի դուստր Ֆիլան: (Անտիգոնոսը) գրականության սիրահար էր, շատ էր պարասել բանաստեղծությունը և ձգտում էր իր մոտ ունենալ բազմաթիվ զարգացած մարդկանց, որոնց թվում և Արատոսին: Վերջինս լինելով թագավորի մոտ փայլում էր իր հարուստ գիտելիքներով պոեզիայի բնագավառում, և (Անտիգոնոսը) նրան առաջարկեց գրել «Ֆենոմենա»-ն: Թագավորը դրա համար տվեց նրան Եվդոքսոսին վերագրվող «Կատոպտրոն» անունով գիրքը և պահանջեց արձակ գրված «Ֆենոմենա»-ն շարադրել շափածո...: Եվդոքսոսի «Կատոպտրոն»-ի, ինչպես նաև Անտիգոնոսի և Ալեքսանդր էտոլացու մասին, ինչպես նաև թե ինչպես թագավորը պահանջեց իրենց շարադրել, այդ բոլորի մասին հիշատակում է Արատոսը իր նամակներում: Պատմում են, թե նա սովորել է Դիոնիսիոս Հերակլեոտեսի մոտ, որ նա սրբադրել է Ողիսականը և նրա սրբագրությունը կոչվում է Արատոսյան: ...Ոմանք ասում են, որ նա եղել է նաև Ասորիքում Անտիոքոսի մոտ և որ նրանից առաջարկ է ստացել սրբադրել Իլիականը, որովհետև շատերի կողմից այն խեղաթյուրվել էր: ...Արատոսը շատ էր սիրում Հեսիոդոսին... նա գրեց և այլ պոեմներ՝ Հոմերոսի և Իլիականի մասին և ոչ միայն «Ֆենոմենա»-ն, նաև աստղաբանու-

² Կենսագրությունների հրատարակությունը տե՛ս հետևյալ աշխատության մեջ. Βιογράφοι, Vitarum scriptores graeci minores, edidit Antonius Westermann, Brunsvigae, 1845, pp. 52—56. Վերահրատարակվել են է. Մասսոսի կողմից. Commentariorum in Aratum Reliquiae, collegit recensuit prolegomenis indicibusque instruxit E. Maass, Berolini, 1898. (Սույն աշխատության երկրորդ հրատարակությունը manibus Francisci Vahlen, Berolini, 1958), նաև Jean Martin, op. cit., p. 152—162.

³ Suidae Lexicon, ex recognitione Immanuelis Bekkeri, Berolini, 1854, p. 162.

թյան, բժշկության մասին, մի հիմն նվիրված Պանին, դամբանական իր եզրայր Մյուրիսին, նաև եղանակի կանխագուշակման նշանների մասին, պատգամախոսական և այլն: Բայց ամենից բարձր են կանգնած նրա «Ֆենոմենա»-ն և Արատոսը գերազանցել է բոլոր նրանց, ովքեր գրել են այդ թեմայի շուրջը...»:

Երկրորդ կենսագրության մեջ հանդիպում ենք հետևյալ մանրամասնություններին նրա գրական ժառանգության մասին: Այստեղ ասված է, որ արժանի են հիշատակության Արատոսի չորս գործերը նախ՝ «Բժշկության ուժի մասին», երկրորդ՝ «Կանոնի հատման մասին», երրորդ՝ «Ֆենոմենա»-ն և չորրորդ՝ «Արևածաղի մասին»: Այս վերջինս ոմանք գտնում են, որ ոչ թե Արատոսին է, այլ Հեգեսիանակոսինը: Նրա «Ֆենոմենա» կոչվող աշխատությունը երեք մասի է բաժանված նախ՝ աստղագրություն, ասպա միասին ծագող և միասին մայր մտնող (աստղերի մասին), և վերջապես եղանակի կանխագուշակման նշանների մասին: Շարադրման մեջ հետևել է Հոմերոսի ոճին, շնայած ոմանք ասում են, որ նա Հեսիոդոսի հետևորդն է: «...Շատերն են գրել Ֆենոմենայի մասին, ինչպես օրինակ Կլեոստրատոսն ու Սմինթևսը, Ալեքսանդր Եփեսացին և Ալեքսանդր Լյուկայիտևսը, նաև Անակրեոնն ու Արտեմիդորոսը, Հիպպարքոսն ու շատ ուրիշներ, բայց բոլորից փայլունը Արատոսը գրեց: ...նա ասում է, որ երկիրը գնդաձև է, անշարժ...»:

Երրորդ կենսագրության մեջ հանդիպում ենք հետևյալ մանրամասնություններին. «...Ֆենոմենայի նյութը նրան տվեց Անտիգոնոսը, այն է Եվդոքոսոսի գիրքը, հրամայելով գրադրել նրանով: Այդ է պատճառը, որ ոմանք, որոնք ավելի թեթևամտորեն են մոտենում հարցին և բացատրություններ տալիս, Արատոսին մաթեմատիկոս չեն համարում, պնդելով, որ իր գրվածքում նա ոչ մի բան չի ավելացրել Եվդոքոսոսի Ֆենոմենայի վրա: Այդ կարծիքին է և Հիպպարքոս Բյուբանացին... նրան համակարծիք է և Գիոնիսիոսը: ...Բայց նրանք շարաշար սխալվում են, որովհետև վերարտադրելու մեջ էլ անհրաժեշտ է ունենալ մաթեմատիկական գիտելիքներ: Մենք նրան համարում ենք շատ հարցերում Եվդոքոսոսին էլ գերազանցած...»:

Ահա բնագիտության գծերով Արատոսի կյանքն ու գրական գործունեությունը ըստ անտիկ շրջանի կենսագրությունների:

Արատոսի բազմաթիվ գործերից մեկ է հասել միայն ու միայն նրա Ֆենոմենա աշխատությունը³: Այն հոմերոսյան ոճով գրված մի բանաստեղծու-

³ Առաջին անգամ հրատարակվել է Վենետիկում նշանավոր Ալդոյի կողմից 1499 թ. *Astronomi Veteres doctrinae, deque saeculae antiquae astronomiae doctrinae* շրջանի ժառանգությունների հետ, արձակ լատիներեն թարգմանությամբ, ինչպես նաև Կիկերոնի, Գերմանիկոսի և Ալիենոսի թարգմանությունների հետ միասին: Այնուհետև, XVII—XVIII դարերում նա ունեցել է ևս մի քանի հրատարակություն: Վերջին մեկ և կես դարի ընթացքում նա ունեցել է հետևյալ հրատարակությունները. *Arati Solensis Phaenomena et Diosemea, graece et latine ad codd. mss. et optimarum edd. fidem recensita; accedunt Theonis scholia vulgata et emendatiora e cod. Mosquensi, Leontii de sphaera aratea libellus, et versio-nium Arati poeticarum Ciceronis, Germanici et R. F. Avieni quae supersunt. Curavit I o a n n e s T h e o p h i l u s B u h l e*, vol. I, Lipsiae, 1798, vol. II, 1801; *Arati Phaenomena et Diosemea, quibus subiunguntur Eratosthenis Catasterismi, Dionysii orbis descriptio, Rufi Festi Avieni utriusque poetae metaphrases; curavit notasque adjecit F. C. M a t t h i a e*, Francofurti ad Moenum, 1817; *Des Aratos Sternerscheinungen und Wetterzeichen, Uebersetzt und erklärt von I o h a n n H e i n r i c h V o s s*, Heidelberg, 1824; *Buttman Ph, Arati Phaenomena, Berolini, 1826; Aratus cum scholiis, recognovit I m m a n u e l B e k k e r*.

Յյուն է, բաղկացած 1154 հեքսամետր տողից: Նա իր բովանդակությամբ բաժանվում է երկու մասի: Առաջին մասում (1—732-րդ տող), որը կոչվում է «Ֆենոմենա», քննության են ենթարկվում երկնային երևույթները, միաժամանակ խոսվում է այդ երևույթների հետ կապված առասպելների ու ավանդույթյունների մասին: Պոեմը սկսվում է (1—19-րդ տող) մի հիմնով ուղղված Զևսին և բոլոր մուսաներին, որից հետո (19—452-րդ տող) անցնում է անշարժ աստղերի նկարագրությանը, ապա անդրադառնում է մոլորակներին (453—461-րդ տող), այնուհետև երկրազնդին (462—524-րդ տող) և վերջապես զոդիակին (կենդանատեսակներին) (525—732-րդ տող):

Արատոսի աշխատության երկրորդ մասը ձևապահում է վերնագրված է Διοσημεσία կամ Προγνωστικά (այդ է պատճառը, որ Կիկերոնը այն թարգմանում է Prognostica), ուր մանրամասն խոսվում է եղանակը կանխագուշակող նշանների մասին:

Արատոսի լնդուն բավականին բարդ է: Նա աշխատում է նմանվել Հոմերոսին և Հեսիոդոսին, դրա համար էլ դեռ անտիկ շրջանում կարիք է զգացվել այդ պոեմի ծանոթագրման, բացատրման: Մեզ հայտնի են ծանոթագրողների 27 անուն⁵: Սակայն վերջիններս, հաճախ շլինելով աստղաբաշխներ, տվյալ բնագավառի մասնագետներ, սխալներ էին բաց թողնում և Հիպպարքոսը (մ. թ. ա. II դար) ստիպված էր նոր ծանոթագրություններ գրել⁶: Ծանոթագրողներից մեզ հայտնի է նաև Թեոն Ալեքսանդրացու անունը⁷:

Արատոսի Φαινόμενα պոեման անտիկ շրջանում շատ սիրված է եղել ոչ միայն հույների, այլև հռոմեացիների մոտ⁸: Այն լատիներեն են թարգմանել Կիկերոնը⁹, Կեսար Գերմանիկոսը¹⁰, Ռուֆոս Ֆեստոս Ավրենոսը¹¹: Ինքը Արատոսը շատ է սիրված եղել ժամանակակիցների կողմից: Մեզ հասել է Արա-

Berolini, 1828; Arati Phaenomena et Prognostica, In Poetae bucolici et didactici, graece et latine, recensuit et dissertatione instruxit Arminius Koechly, Paris iis, 1851; Arati Phaenomena recensuit et fontium testimoniorumque notis prolegomenis indicibus instruxit Ernestus Maass, Berolini, 1853; G. R. Mair, Aratus, with an English translation, London—New-York, 1921; Arato di Soli; Fenomeni e Pronostici, Introduzione, traduzione e note di Giuseppe Zannoni, Firenze, 1948 (cf. Revue des etudes Anciennes, 1951); Jean Martin Arati Phaenomena, Introduction, Texte critique, commentaire et traduction („La Nuova Italia“, Florence, 1956).

⁵ Ծանոթագրությունների լրիվ տեքստը առաջին անգամ հրատարակել է Պետավիուսը: Sive Petavius, Uranologium, Paris, 1630. Նորագույն հրատարակությունը տվել է Մասսոսը. E. Maass, Commentariorum in Aratum Reliquiae, Berolini, 1899 (Երկրորդ հրատարակությունը նույն տեղում, 1958): Նաև Manitius Karl, Hipparchi in Arati et Eudoxi Phaenomena Commentariorum libri tres, Leipzig, 1895.

⁶ Sive Suidae Lexicon: “Ἱππαρχος Νικαεὺς φιλόσοφος, γεγονὸς ἐπὶ τῶν ὑπᾶτων ἔγραψε Περὶ Ἀράτου Φαινομένων. ὁ ἄνθος ἀστρονομικῶν ἐπισημασθῆναι τῶν ἀστρονομικῶν” Migne, Patrologia graeca, t. 19, col. 1001—1137: Hipparchi Bithyni ad Arati et Eudoxi Phaenomena enarrationum libri tres.

⁷ Արա մասին մանրամասն տե՛ս J. Martin, Histoire du texte des Phénomènes d’Aratos, Paris, 1956, ch. V.

⁸ Sive Cicero, De Oratore, 1, 69.

⁹ Cicero, Les Aratea, Texte établi et commenté par Victor Buescu, Institut Roumain d’Etudes latines, Paris—Bucarest, 1941.

¹⁰ Germanici Caesari Aratea cum scholis, edidit Alfredus Breysig, Berolini, 1867.

¹¹ Rufi Festi Avieni Carmina, recensuit Alfred Holder, ad Aeni Pontem, 1887.

տոսի մարմարյա կիսանդրին, որ այժմ գտնվում է Նեապոլի Ազգային թանգարանում: Իր համաքաղաքացիները նրա հիշատակին հուշարձան են կառուցել և դրամ կտրել Արատոսի պատկերով¹²:

Արատոսի «Ֆենոմենա և Դիոսեմեա» աշխատության հունարեն տեքստը մեզ է հասել XI դարի վերջի և XII դարի սկզբի երկու հունարեն ձեռագրերով՝ Marcianus 476 և Vaticanus gr. 1307: Բնագրի հետ միասին տրված են նաև անտիկ շրջանի ծանոթագրությունները: Բացի դրանից մենք ունենք ձեռագրեր XIV դարից սկսած և մի քանի պատառիկներ պապիրուսների վրա գրված, որոնք վերաբերում են առաջին դարին¹³:

Ահա Արատոսի մասին համառոտ գծերով այսքանն ասելուց հետո, անցնենք նրա Διοσγεσία կամ Προγεωστικά գործի հին հայերեն թարգմանությանը:

* * *

Գալուստ Տեր-Մկրտչյանը «Արարատ» ամսագրի 1896 թ. փետրվար ամսվա համարի հավելվածում առաջին անգամ հրատարակեց «Յաղագս ամսոց և նշանաց» վերնագիրը կրող մի բնագիր¹⁴: Այն գտնվում է հայերեն հնագույն թվագրված (971 թ.) թղթյա ձեռագրում, որն այժմ գտնվում է ՀՍՍՌ Մինիստրների սովետին առնթեր Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում № 2679-ի տակ: Այս ձեռագրի մասին Գալուստ Տեր-Մկրտչյանը գրում է հետևյալը. «Ամբողջ ծողովածուն, սկզբից և վերջից թերատ, ունի ընդամենը յուր այժմյան վիճակում 383 հողված (ԾԱ.—ՆԼԴ): Ձեռագրի սկզբից պակասում է 50 հողված (Ծ): ԾԱ.—ՀԳ հողվածները ամբողջապես թվում են լինել Շիրակացուներ: Համենայն դեպս եր. 5Ծ ԾԳ-դ հողվածի վերնագրում կարդում ենք Անանիայի անունը—«Անանիայի համարողի վասն ընթացից արեգական և այլն»: ԾԴ, ԾԵ հողվածների թվահամարները պակասում են լուսանցքների պատառոտուն վիճակի պատճառով: 8-րդ թերթի ամբողջ ստորին կեսը չկա: 8Ծ երեսի սկզբնավորությունն է հողված ԾԶ «Հարցմունք և պատասխանիք յաղագս արարչութեանն» վերնագրով, որ և մնում է թերատ, ինչպես ասացինք թերթի ստորին կեսի բացակայությամբ: 9-րդ թերթից սկսվում է մեր հրատարակությունը, առանց վերնագրի և առանց հողվածի թվահամարի (ԾԸ): Դրժվար է ասել թե արդյոք Ձեռագրի նախնական վիճակում այժմյան 8 և 9-րդ թերթերը միահար շարունակություն են կազմում: Թերևս կար այդ երկու թերթերի մեջ մի ուրիշ թերթ էլ, որ այժմ պակասում է...: Այսպիսով մեր հրատարակության վերնագիրը հաստատապես և թերևս սկզբնավորությունը պակասում են»¹⁵:

¹² Barclay V. Head, Historia numorum, A manual of Greek numismatics, Oxford, 1887, p. 612. Արատոսին է ակնարկում նույնիսկ Պոպոս առաքյալը Աթենքում, Արևոզագոսում ելույթ ունենալիս: Գործք Առաքելոց, ժէ 28:

¹³ Epische und elegische Fragmente, bearbeitet von W. Schubart und U. von Wilamowitz-Moellendorf, In „Berliner Klassikertexte“, Heft V, Erste Hälfte, Berlin, 1907, S. 47—54; նաև H. I. Bell, An Aratos fragment in the British Museum, In „The Classical Quarterly“, April, 1907, p. 1—3.

¹⁴ Գալուստ Տեր-Մկրտչյան, Անանիա Շիրակացի, Ա., «Արարատ», 1896 թ. Փետրվար, էջ 100—104:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 96:

Ելնելով այն բանից, որ խնդրո առարկա բնագիրը գտնվում է Անանիա Շիրակացուն պատկանող բնագրերի շարքում, որ նա վերջից անմիջապես կից է Անանիա Շիրակացու ճառերին, Գ. Տեր-Մկրտչյանը հավանական է համարում, որ այս գրությունը ևս պատկանած լինի Անանիայի գրչին: Նա իր ենթադրությունը հաստատում է նաև բնագրի բովանդակության մանրակրկիտ ուսումնասիրությամբ: «Շատ տեղ,—գրում է նա,—նույն իմաստները, գրեթե միևնույն բառերով, կրկնվում են այս գրվածքի և Շիրակացու ծանոթ երկասիրությանց մեջ» (գլխավորապես նկատի ունի Անանիայի «Յաղագս երկնի» աշխատությունը)¹⁶:

Ինչպես ասվեց, ներկա ուսումնասիրության բնագիրը սկզբից թերատ է, պարզ չէ թե ինչ վերնագիր է նա ունեցել: Գ. Տեր-Մկրտչյանը, հայտնաբերելով նույն այդ բնագրի համառոտությունը XV դարի մի ձեռագրում, վերնագրված «Յաղագս ամպոց և նշանաց», այդ նույն վերնագիրը գնում է իր հրատարակած բնագրի վրա:

Հրատարակիչը իրավացի կերպով ցույց է տալիս, որ «բովանդակության կողմից այս փոքրիկ գրությունը գլխովին տարբերվում է մեր տոմարագիտական-աստղաբաշխական-աստղագիտական մատենագրության մեջ եղած բազմաթիվ նման գրվածքներից: Սա մի զուտ գիտնական գրվածք է, բոլորովին ազատ աստղագիտական-ախտարական տարրից: Միմիայն բնական-բնագիտական բացատրություններ և մեկնություններ են տրված նշաններին: Եվ այս մի շատ բացառիկ երևույթ է, գրեթե յուր տեսակի մեջ միակը, մեր հին մատենագրության մեջ...»¹⁷:

Ելնելով հայերեն բնագրի մեջ դորձածված օտար (հունարեն) բառերից և դիտողությունների մի քանիսի անհնարավորությունից Հայաստանում (կրդ-գիների մասին եղած դիտողությունը), Գալուստ Տեր-Մկրտչյանը հակված է այն մտքին, որ «Յաղագս ամպոց և նշանաց» գրությունը բնագիր չէ, այլ թարգմանական գործ է:

«Յաղագս ամպոց և նշանաց» բնագիրը երկրորդ անգամ հրատարակեց պրոֆ. Աշոտ Աբրահամյանը իր «Անանիա Շիրակացու մատենագրությունը» աշխատության մեջ¹⁸: Նրա առթիվ գրած իր ուսումնասիրության մեջ Ա. Աբրահամյանը ավելացնում է հետևյալը. Մատենադարանի № 1999 գրչագրում գտնվող «Պատճեն տումարի հայոց»-ի տեքստում առանց խորագրի բերված է մի հատված Շիրակացու «Յաղագս ամպոց և նշանաց»-ից: Հատվածը վերնագրված է «Վասն լուսնին»: Տեքստից բերված են բնգամներ վեց տող: Հրատարակիչը ցույց է տալիս, որ այս վեց տողից բաղկացած հատվածը ավելի բնգարձակ տեքստից է վերցված և զրա համար ապացույց է համարում այն, որ հատվածի վերջում կարմիր թանաքով ավելացվել է «այլք» «և այլն» իմաստով: Իր միտքը նա ամփոփում է հետևյալ կերպ. «ՀՄՍՌ Մատեն. № 1999 գրչագրի տոմարում «Յաղագս ամպոց և նշանից» այդ ձևով հանդես գալը մեկ հիմք է տալիս ենթադրել, որ Գ. Տեր-Մկրտչյանի հրատարակած տեքստը Շիրակացու տոմարի մի հատվածն է հանդիսացել»¹⁹: Ինչ վերաբերում է այն

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 97:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 99:

¹⁸ Ա. Գ. Աբրահամյան, Անանիա Շիրակացու մատենագրությունը, Երևան, 1944, էջ 304—309:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 138:

հարցին, թե «Յաղագս ամպոց և նշանաց»-ը բնագիր է, թե թարգմանական գործ, Աշոտ Աբրահամյանը չի անդրադառնում:

Այժմ երկու խոսք Աշ. Աբրահամյանի հրատարակած տեքստի մասին: Հեղինակը միանգամայն իրավացի է, երբ ասում է, որ «Յաղագս ամպոց և նշանաց» աշխատության բնագիրը Գ. Տեր-Մկրտչյանը հրատարակել է բարեխիղճ ձևով: Հիրավի, երբ մենք համեմատեցինք Գ. Տեր-Մկրտչյանի հրատարակությունը բնագրի հետ շատ աննշան, շնչին վրիպումներ միայն կարողացանք նրկատել, ինչպիսիք են օրինակ «աւղոցն» փոխանակ «աւղոյն», «շրջանս» փոխանակ «շրջանք» և այլն: Բայց պրոֆ. Աշ. Աբրահամյանի հրատարակության մեջ այնուամենայնիվ տեղ են գտել որոշ անճշտություններ: Մատնացույց ենք անում ամենից կարևորները.

Մատենադարանի № 2679 ձեռագիր,
Գ. Տեր-Մկրտչյան, Անանիա Շիրակացի:

Աշ. Աբրահամյան, Անանիա Շիրակացու մատենագրությունը:

Ներքս խոնարհեալ

լայնանալ

Թե մաւտագոյն լիցի բակն բոլորեալ արեգականն եւ դժուարահալ՝ յայտ է թե երիցս անգամ այսպէս ամպք շրջապատեն զարեգակամբն՝ մեծ ձմերանուոյ նշանակք են:

Յորժամ ծովային կամ գետային հաւք անդադար մրտխրղճին, որպէս թե հարթ շրոյն լինիցին անձրեւս նշա[նակէ]:

մրջմունք

կտուին

հարաւահողմ

յորժամ ընդ

էջ 304 տող 13 ներքո[յ] խոնարհեալ

էջ 306 տող 15 լաւանալ

» » » 44—45. Թե մաւտագոյն լիցի բակն բոլորեալ արեգականն եւ դժուարահալ՝ մեծ ձմերանուոյ նշանակք են:

էջ 308, տող 3 Յորժամ ծովային կամ գետային հաւք անդադար մրտխրղճին, ջուրն հարկանեն՝ զյուզմունս ամպոց նշա(նակէ).

էջ 308 տող 16 և 18 մրջիւնք

» » 19 կուտին

309 » 3 հարակողմ

» » 9 յորժամ

Վերջերս լույս տեսաւ «Յաղագս ամպոց և նշանաց» աշխատության ուրբեն թարգմանությունը²⁰, ուր թարգմանիչները, անդրադառնալով Տեր-Մկրտչյանի վերը մեջ բերված կարծիքին՝ աշխատության թարգմանական գործ լինելու մասին, միաժամանակ մատնացույց են անում, որ խնդրո առարկա բնագիրը շատ մոտիկ է Շիրակացու «Տիեզերագիտության» օգերևութաբանական համապատասխան բաժնին, որ հանդես է գալիս նմանօրինակ մոտեցում օգերևութաբանական երևույթներին և կան նույնիսկ տառացի համընկնող տեղեր: Հետևաբար, գրում են թարգմանիչները, եթե նույնիսկ այս տեքստը թարգմանական գործ է, նա հետաքրքրություն է ներկայացնում որպես Շիրակացու «Տիեզերագիտության» աղբյուրներից մեկը²¹:

²⁰ Анания Ширакаци, Космография, Перевод с древнеармянского, предисловие и комментарии К. С. Тер-Давтян и С. С. Аревшатяна, Ереван, 1962, стр. 108—117.

Արատոսի Διοσημεΐα աշխատության հայերեն թարգմանության հայտնաբերումը կարող է հսկայական նշանակություն ունենալ Արատոսի գրական ժառանգության ուսումնասիրության գործում, որովհետև պետք է նախ և առաջ նկատի ունենալ այն հանգամանքը, որ այս թարգմանությունը (սովյալ դեպքում մենք չենք քննում այն հարցը թե իսկապես Շիրակացին է նրա թարգմանողը թե ոչ) VII դարից այս կողմ չի գալիս: Հետևաբար հայ թարգմանչի ձեռքում եղել է մի հունարեն բնագիր, որ VII դարից առաջ է գրվել, այսինքն Արատոսի գործը բովանդակող մեզ հասած հունարեն հնագույն ձեռագրից՝ ոչ պակաս քան կես հազարամյակ առաջ: Դեռ ավելին, հայերեն թարգմանության արտագրությունը, որ գտնվում է Մատենադարանի № 2679 գրչագրում 971 թվականն է կրում, այսինքն այն մտտ երկու հարյուրամյակով ավելի հին է քան Արատոսի սովյալ աշխատությունը բովանդակող մեզ հասած հունարեն հնագույն ձեռագրերը:

Ստորև բերում ենք Արատոսի Διοσημεΐա աշխատության շափածո բնագիրը և նրան հարակից համապատասխան հին հայերեն արձակ թարգմանությունը²²:

ΑΡΑΤΟΥ ΔΙΟΣΗΜΕΙΑ*

Οὐχ ὀράας; ὀλίγη μὲν ὅταν κεράσσει σελήνη
 ἐσπερόθεν φαίνεται, ἀεξομένοιο διδάσκει
 μηνός· ὅτε πρώτη ἀποκίδναται αὐτόθεν αὐγή,
 ὅσσον ἐπισκιάειν, ἐπὶ τέτρατον ἡμαρ ἰούσα·

5 ὀκτώ δ' ἐν διχάσει, διχόμενα δὲ παντὶ προσώπω·
 αἰεὶ ἄλλοθεν ἄλλα παρακλίνουσα μέτωπα
 εἶρει ὀποσταίη μηνός περιτέλλεται ἴώς.
 ἄκρα γε μὲν νυκτῶν κεῖναι δυοκαίδεκα μοῖραι
 ἄρκιαι ἐξειπεῖν. τὰ δὲ που μέγαν εἰς ἐνιαυτόν,

10 ὦρη μὲν τ' ἀρόσαι νειούς, ὦρη δὲ φυτεῦσαι
 ἐκ Διὸς ἦδη πάντα πεφασμένα πάντοθι κεῖται·
 καὶ μὲν τις καὶ νηὶ πολυχλύστου χειμῶνος
 ἐφράσαστ', ἢ δεινοῦ μεμνημένος Ἄρκτουόριοι
 ἦε τῶν ἄλλων, οἳ τ' ὠκεανοῦ ἀρῶνται:

²¹ Там же, стр. 26.

²² Գ. Զարգանդյանը իր «Հայկ. թարգմ. նախնեաց» աշխատության մեջ (էջ 318) գրում է. «ԱՐԱՏՈՍ.—Ցաղաղս միատրուբեան գեղին. (աստեղարաշխալիան բանք առ Շիրակացուն)», որից դժվար է կենթադրել, թե նա նկատի ունեցել է արդյոք խնդրո առարկա բնագիրը:

* Բնագիրը վերցված է հետևյալ հրատարակությունից. Arati Phaenomena et Prognostica, In Poetae bucolici et didactici, graece et latine, recensuit et dissertatione instruxit Arminius Koechly, Parisiis, 1851, pp. 15—22. Նման բովանդակությամբ մի արձակ գործ է գրել Արիստոտելի աշակերտ Թեոֆրաստոս Էրեսիտոսը: Այն հասել է մեզ. Teophrasti libellus de signis pluviarum, ventorum, tempes tatis et serenitatis, In Teophrasti Eresil Opera, quae supersunt, omnia graeca recensuit, latine interpretatus est... F r i d e r i c u s W i m m e r, Parisiis, 1886, pp. 389—398. Նա շատ նման է վերոհիշյալ գործին, բայց մեր համեմատությունից եկանք այն հաստատ եզրակացություն, որ հայերեն թարգմանությունը սրանից չի կատարված:

[ԱՆԱՆԻԱՅԻ ՇԻՐԱԿԱՅՆԻՈՅ ՀԱՄԱՐՈՂԻ ՅԱՂԱԳՍ ԱՄՊՈՅ ԵՒ ՆՇԱՆԱՑ]

- 15 ἀστέρες ἀμφιλύχης, οἳ τε πρώτης ἐπὶ νυκτός.
ἦτοι γὰρ τοὺς πάντας ἀμείβεται εἰς ἐνιαυτὸν
Ἡέλιος, μέγαν ὄγμον ἐλαύνων, ἄλλοτε δ' ἄλλω
ἐμπελάσει, τοτὲ μὲν τ' ἀνιών, τοτὲ δ' αὐτίκα δύνων
ἄλλος δ' ἀλοίην ἀστὴρ ἐπιδέρκεται ἡῶ.
- 20 γινώσκεις τάδε καὶ σὺ· τὰ γὰρ συναεῖδεται ἤδη
ἐννεακαίδεκα κύκλα φαινοῦ ἡελίοιο,
ὅσα τ' ἀπὸ ζώνης εἰς ἔσχατον Ὀρίωνα
νύξ ἐπιδινεῖται, Κύνα τε θρασὺν Ὀρίωνος,
οἳ τε Ποσειδάωνος ὀρώμενοι, ἢ Διὸς αὐτοῦ
- 25 ἀστέρες ἀνθρώποισι τετυγμένα σημαίνουσιν.
τῷ κείνων πεπόνησο. μέλοι δέ τοι, εἴ ποτε νηῖ
πιστεύεις, εὐρεῖν ὅσα που κεχρημένα κεῖται
σήματα χειμερίοις ἀνέμοις ἢ λαίλαπι πόντου.
μόχθος μὲν τ' ὀλίγος, τὸ δὲ μυρίον αὐτίκ' ὄνειαρ
- 30 γίνετ' ἐπιφροσύνης αἰεὶ πεφυλαγμένῳ ἀνδρί.
αὐτὸς μὲν τὰ πρῶτα σαώτερος, εὖ δὲ καὶ ἄλλον
παρειπὼν ὦνησεν, ὅτ' ἐγγύθεν ὤρορε χειμῶν.
πολλάκι γὰρ καὶ τίς τε γαληναίῃ ὑπὸ νυκτὶ
νῆα περιστέλλει πεφοβημένος ἦρι θαλάσσης·
- 35 ἄλλοτε δὲ τρίτον ἡμαρ ἐπιτρέχει, ἄλλοτε πέμπτον
ἄλλοτε δ' ἀπρόφατον κακὸν ἔκετο· πάντα γὰρ οὐκω
ἐκ Διὸς ἀνθρώποι γινώσκομεν, ἀλλ' ἔτι πολλὰ
κέκρυπται, τῶν εἴ κ' ἐθέλη, καὶ ἑσαυτίκα ἰώσει
Ζεὺς· ὁ γὰρ οὖν γενεὴν ἀνδρῶν ἀναφανδὸν ὀφέλλει
- 40 πάντοθεν εἰδόμενος, πάντῃ δ' ὄγε σήματα φαίνων.
ἄλλα δέ τοι ἐρέσει, ἢ που διχόωσα σελήνη
πλήθουσ' ἀμφοτέρωθεν, ἢ αὐτίκα πεπληθυῖα,
ἄλλα δ' ἀνερχόμενος, τοτὲ δ' ἄκρη νυκτὶ κελεύων
ἡέλιος. τὰ δέ τοι καὶ ἀπ' ἄλλων ἔσσεται ἄλλα
- 45 σήματα καὶ περὶ νυκτὶ καὶ ἡματι ποιήσασθαι.
Σκέπτειο δὲ πρῶτον κεράων ἐκάτερθε σελήνην.
ἄλλοτε γὰρ τ' ἄλλη μιν ἐπιγράφει ἑσπερος αἴγλη,
ἄλλοτε δ' ἄλλοῖαι μορφαὶ κερύωσι σελήνην
εὐθύς ἀεζομένην, αἰ μὲν τρίτη· αἰ δὲ τετάρτη·
- 50 τῶν καὶ περὶ μηνὸς ἐφεσταότος καὶ πύθοιο.
λεπτὴ μὲν καθαρὴ τε περὶ τρίτον ἡμαρ εἶδουσα
εὐδιὸς κ' εἶη, λεπτὴ δὲ καὶ εὖ μάλ' ἐρευθής,
πνευματὶη· παχίων δὲ καὶ ἀμβλείησι κεραΐαις,
τέτρατον ἐκ τριτάτοιο φῶως ἀμενηνὸν ἔχουσα
- 55 ἡὲ νότῳ ἀμβλύνητ' ἢ ὕδατος ἐγγύς ἐόντος.
εἰ δὲ κ' ἐπ' ἀμφοτέρων κεράων τρίτον ἡμαρ ἄγουσα
μήτ' ἐπινευστάζῃ, μήθ' ὑπτιόωσα φαινή,
ἀλλ' ὀρθὰς ἐκάτερθε περιγνάμπτουσα κεραΐας,
ἑσπερίοι κ' ἀνεμοὶ κείνην μετὰ νύκτα φέροιντο.

Յորժամ. Գ. արեայ երեւի լուսինն եւ եղջերքն վերածգեալ՝ եւ յստակ եւ սուրբ լինի՝ նշանակէ զաւղ պարզութեան. ապա թե սուրբ են եղջերքն եւ շիկագոյն՝ հողմային նշանակեն. վասն խառնուածոյ սեաւ քանձր ամպոյն ի հայելիս պայծառութեան լուսոյն՝ շիկագոյն երեւի:

Յորժամ. Դ. արեայ լինի լուսինն արժան է պայծառագոյն լինել, ապա քե որպէս գ. Գ. արէն տխուր են եղջերքն եւ քանձր եւ ոչ սուր ձգեալ, այդ լիացեալ ծայրքն եւ բրացեալ՝ նշանակեն հողմ արեւմտեայ կամ անձրեւ. վասն զի քիացեալ աղն այնպէս ցուցանէ զեղջերսն լուսնի:

- 60 εἰ δ' αὐτως ὀρθὴ καὶ τέτρατον ἤμαρ ἀγίνοι,
 ἦς' ἄν χειμῶνος συναγειρομένοιο διδάσκοι.
 εἰ δέ κέ οἱ κεράων τὸ μετήρορον εὖ ἐπινεύη,
 δειδέχθαι βορέω, ὅτε δ' ὑπτιάησι, νότιο.
 αὐτὰρ ἐπὴν τριτόωσαν ὄλος περι κύκλος ἐλίσση
- 65 πάντη ἐρευθόμενος, μάλα κεν τότε χεῖμερος εἴη
 μείζονι δ' ἄν χειμῶνι, πυρώτερα φοινίσσοιτο.
 Σκέπτεο δ' ἐς πληθὺν τε καὶ ἀμφότερον διχόωσαν,
 ἡμὲν ἀεζομένην, ἡδ' ἐς κέρας αὖθις ἰοῦσαν·
 καὶ οἱ ἐπὶ χροίῃ τεκμαίρεο μηνὸς ἐκάστου·
- 70 πάντη γὰρ καθαρῇ κε μάλ' εὐδία τεκμήραιο·
 πάντα δ' ἐρευθομένη, δοκέειν ἀνέμοιο κελεύθους·
 ἄλλοθι δ' ἄλλο μελαινομένη, δοκέειν ὑετοῖο.
 σήματα δ' οὐτ' ἄρ πᾶσιν ἐπ' ἡμασι πάντα τέτυκται·
 ἀλλ' ὅσα μὲν τριτάτῃ τε τεταρταίῃ τε πέλονται,
- 75 μέσσα διχαιομένης, διχάδος γε μὲν ἄχρις ἐπ' αὐτὴν
 σημαίνει διχόμηνον, ἀτὰρ πάλιν ἐκ διχομήνου
 ἐς διχάδα φθιμένην· ἔχεται δέ οἱ αὐτίκα τετράς
 μηνὸς ἀποιχομένου, τῇ δὲ τριτάτῃ, ἐπιόντος.
 εἰ δέ κέν μιν περι πᾶσαν ἀλωαὶ κυκλώσωνται
- 80 ἢ τρεῖς, ἡὲ δύο περικείμεναι, ἡὲ μί' οἴη,
 τῇ μὲν ἰῆ ἀνέμοιο γαληναίης τε δοκσεῖν,
 ῥηγνυμένη ἀνέμοιο, μαραινομένη δὲ γαλήνης·
 ταὶ δύο δ' ἄν χειμῶνι περιτροχάοιντο σεληνήν·
 μείζονα δ' ἄν χειμῶνα φέροι τριέλικτος ἀλωή,
- 85 καὶ μᾶλλον μελανεῦσα, καὶ εἰ ῥηγνώατο μᾶλλον·
 καὶ τὰ μὲν οὖν ἐπὶ μηνὶ σεληναίης κε πύθοιο.
 Ἡελίοιο δέ τοι μελέτω ἐκάτερθεν ἰόντος·
 ἡελίω καὶ μᾶλλον εἰοικότα σήματα κεῖται,
 ἀμφότερον δύνοντι καὶ ἐκ περάτης ἀνιόντι.
- 90 μὴ οἱ ποικίλλοιτο νέον βάλλοντος ἀρούρας
 κύκλος, ὅτ' εὐδίου κεχρημένος ἡματα εἴης,
 μηδὲ τι σῆμα φέροι, φαίνοιτο δὲ λιτός ἀπάντη.
 εἰ δ' αὐτως καθαρὸν μιν ἔχοι βουλύσιος ὦρη,
 δύνοι δ' ἀνέφελος μαλακὴν ὑποδείελος αἰγλήν,
- 95 καὶ κεν ἐπερχομένης ἡοῦς ἔθ' ὑπεύδιος εἴη.
 ἀλλ' οὐχ' ὅπποτε κοῖλος ἐειδόμενος περιτέλλῃ,
 οὐδ' ὅπποτ, ἀκτίνων αἰ μὲν νότον αἰ δὲ βορῆα
 σχιζόμεναι βάλλωσι, τὰ δ' αὖ περι μέσσα φαεῖνη·
 ἀλλὰ που ἡ ὑετοῖο διέρχεται ἢ ἀνέμοιο.
- 100 Σκέπτεο δ', εἰ κέ τοι αὐγαὶ ὑπείκωσ' ἡελίοιο,
 αὐτὸν ἐς ἡέλιον (τοῦ γὰρ σκοπιαὶ καὶ ἄρισται),
 εἴ τί οἱ ἢ που ἔρευθος ἐπιτρέχει, οἷά τε πολλὰ
 ἔλκομένων νεφέων ἐρυθραίνεται ἄλλοθεν ἄλλα,
 ἢ εἴ που μελανεῖ· καὶ τοι τὰ μὲν ὕδατος ἔστω

Յորժամ. Գ. արեայ է լուսինն եւ եղջերքն ոչ ի ներքս խոնարհեալ եւ ոչ յողնեալ արտաքս, այլ կանգուն վերածգեալ՝ հողմոց նշանակ է. վա[ս]ն որոյ ի սկզբանէ կանգնին եղջերքն վերածգեալ յաւոցն. որպէս երեւի թե յաւոցն ձգի ի վեր, ոչ թեթեւ հողմոյ նշան, այլ սեւաթոյր հողմոյ նշան, որ է հիւսիսային եւ լիւբեացի. ապա թե ի շորրորդումն նորին նման երեւին եղջերքն՝ առաւել նշանակէ զաւոց սաստկութիւն, զի վասն ուժգնութեան աւոյնն եւ ի Գ. աւուրն կանգուն երեւին եղջերքն:

Յորժամ եղջերքն հարաւայինն խոնարհեալ՝ զհարաւ նշանակէ. եթե արեւմրտեայ եղջերն խոնարհեալ՝ զարեւմտէ հողմ նշանակէ, ապա թե յարեւմուտս կողմն նապկեալ են եղջերքն՝ նշանակեն զհարաւոյ հողմ. վասն զի մղէ կանգուն եղջերն զլուսաւորութիւն ի հարաւոյ յարեւմուտս եւ յարեւմտից ի հարաւ, եւ այսպէս երեւի եղջերն խոնարհեալ յողմ:

Յորժամ. Գ. արեայ է լուսինն եւ ամենայն բոլորն շիկագոյն է՝ զյուզմունքս ամպոց նշանակէ եւ զաւոց. ապա թե շիկագոյնս աճեցեալ եւ հրացեալ՝ եւս առաւել քան զառաջին(ն) լինի յուզումն ամպոց եւ աւոց:

Յորժամ երկուցուն կողմանցն հասարակեալ լուսինն միապէս, եթե յաճունս իցէ եթե ի մաշս, եւ եղջերքն հարթեալ եւ մէջ հասարակին լցեալ, վասն զի սկսնու յեղջերացն եւ մաշի յեղջերացն, եւ սուրբ է գոյնն՝ զպարզ նշանակէ, ապա թե շիկագոյն՝ հողմին նշանակէ զաւուրս ամսոյն այսու նշանաւ. ապա թե ի միոյ կողմանէ թխագոյն՝ յանկագոյն մասն ունի ամիսն:

Յորժամ նշան երեւի ի լուսինն յ. Գ. արեին կամ ի. Գ. արեին մահկաձեւ՝ եթե ի սարգոյ, եթե յամպոյ յուզման՝ մինչեւ ցհասարակն լուսնոյն դնոյն նըշանակեն աւոյն հիւթք. ապա թե ի հասարակէ լուսնոյն երեւի նոյն նշան՝ մինչեւ ցզուխ լուսնոյն նշան լինի. ապա թե դարձեալ նշան լուսնոյն ամսոյ ի գլուխն երեւի՝ մինչեւ ցհասարակն լուսնոյն մաշոցն նոյն լինի. դարձեալ ի հասարակէն նոյն լինի նշան մինչեւ երիս աւուրս մահկաձեւ նոյն լինի:

Յորժամ ի լուսինն մլար լինի եւ յամենայն կողմանց զլուսինն թաղանթեալ իցէ՝ եթե առ սակաւ սակաւ անաւսրանայ մլարն եւ հալի թխագոյն երեւմամբ՝ զպարզ նշանակէ, եւ այսպէս ծանուցանէ զաւոցն ժողով անաւսր եւ դիւրահալ: Ապա թե լուսինն ի միոջէ կողմանէ մլարն պատառի եւ ձգի՝ հողմային հիւթից նշանակ է, եւ անտի լինի ձգումն հողմոյն, ուստի ձգումն մլարին եղիւ. ապա թե դարձեալ ի լուսինն մլար երեւի՝ նշանակէ յուզմունս ամպոց. վասն զի կրկնումն այս մլարի ի թանձրութենէ հիւթոց աւոյնն եղիւ, ապա թե երրորդ եւս երեւե[ս]ցի մլարն եւ թուխ՝ եւս զժնդակագոյն ցուցանէ զյուզմունս աւոց, եւ այս երրորդ նշան է զժնդակ եւ առաւել պատճառ յուզման ձմերանոյ:

- 105 σήματα μέλλοντος, τὰ δ' ἐρεύθεα πάντ', ἀνέμοιο.
εἴ γε μὲν ἀμφοτέρων ἄμυδις κεχρωσμένος εἶη.
Καί κεν ὕδωρ φορέοι καὶ ὑπηγέμιος τανύοιτο.
εἰ δέ οἱ ἦ ἀνιόντος, ἦ αὐτίκα δυομένοιο
ἀκτῖνες συνίωσι, καὶ ἀμφ' ἐνὶ πεπλήθωσιν,
- 110 ἦ ποτε καὶ νεφέων πεπιεσμένος ἦ ὄγ' ἐς ἠῶ
ἔρχηται παρὰ νυκτός ἦ ἐξ ἠοῦς ἐπὶ νύκτα,
ὑδατί κεν κατιόντι παρατρέχοι ἤματα κεῖνα.
μηδ' ὅτε οἱ ὀλίγη νεφέλη πάρος ἀντέλλησιν,
τὴν δὲ μετ' ἀκτίνων κεχρημένος αὐτὸς ἀερθῆ,
- 115 ἀμνηστεῖν ὑετοῖο. πολὺς δ' ὅτε οἱ περὶ κύκλος
οἶον τηχομένῳ ἐναλίγκιος εὐρόνηται,
πρῶτον ἀνερχομένοιο, καὶ ἄψ' ἐπὶ μείον ἴησιν,
εὐδιός κε φέροιο καὶ εἴ ποτε χειμάτος ὥρη
ὠχρήσαι κατιών. ἀτὰρ ὕδατος ἡμερινοῖο
- 120 γινομένου, κατόπισθε περὶ νέφεα σκοπέεσθαι
καδῶν δυομένου τετραμμένος ἠελίοιο.
ἦν μὲν ὑποσκιάησι μελαινομένη εἰκυῖα
ἠέλιον νεφέλη, ταὶ δ' ἀμφὶ μιν ἐνθα καὶ ἐνθα
ἀκτῖνες μεσσηγὺς ἐλισσόμενα διχόωνται,
- 125 ἦτ' ἂν ἔτ' εἰς ἠῶ σκέπας κεχρημένος εἶης.
εἰ δ' ὁ μὲν ἀνέφελος βάπτοι ῥόου ἐσπερίοιο,
ταὶ δὲ κατερχομένου νεφέλαι καὶ ἀποχοιμένοιο
πλησῖαι ἐστήκωσιν ἐρευθέες, οὐ σε μάλα χρῆ
αὔριον οὐδ' ἐπὶ νυκτὶ περιτρομέειν ὑετοῖο,
- 130 ἀλλ' ὀπότε ἠελίοιο μαραινομένησιν ὁμοῖαι
ἐξαπίνης ἀκτῖνες ἀπ' οὐρανόθεν τανύωνται,
οἶον ἀμαλδύονται, ὅτε σκιάησι κατ' ἰθὺ
ἴσταμένη γαίης τε καὶ ἠελίοιο σελήνη.
οὐδ' ὅτε οἱ ἐπέχοντι φανήμενα ἠῶθι πρὸ
- 135 φαίνονται νεφέλαι ὑπερευθέες ἄλλοθεν ἄλλαι,
ἄρραντοι γίνονται ἐπ' ἡματι κείνῳ ἄρουραι.
μηδ' αὐτως, ἔτ' ἐόντι πέρην ὀπότε προταθεῖσαι
ἀκτῖνες φαίνονται ἐπίσκιαι ἠῶθι πρὸ,
ὑδατος ἦ ἀνέμοιο κατοισσομένου λελαθέεσθαι.
- 140 ἀλλ' εἰ μὲν κεῖναι μᾶλλον κνέφαος φορέοιτο
ἀκτῖνες, μᾶλλον κεν ἐφ' ὕδατι σημαίνοιεν.
εἰ δ' ὀλίγος τανύοιτο περὶ θνόφος ἀκτίνεσσιν,
οἶόν που μαλακαὶ νεφέλαι φορέουσι μάλιστα,
ἦτ' ἂν ἐπερχομένοιο περιδνοφέοιγτ' ἀνέμοιο.
- 145 οὐδὲ μὲν ἠελίου σχεδόνθεν μελανεῦσαι ἄλωαι
εὐδιοὶ· ἀσσότεραι δὲ καὶ ἀστεμφῆς μελανεῦσαι
μᾶλλον χειμέρια· δύο δ' ἂν χαλαιπώταται εἶεν.
Σκέπτεο δ' ἦ ἀνιόντος, ἦ αὐτίκα δυομένοιο
εἴ πού οἱ νεφέων, τὰ παρήλια κικλίσκονται,

Յորժամ առ արեգակամբ երեւե[ս]ցի նշան ջորեալ՝ յուզումն ամպոց լինի եթե հողմոյ է թե անձրեւաց. քան զլուսնին այն զարաւորագոյն է, զի եւ ճառագայթք արեգական ուժաւորագոյն են քան զլուսնի. քանզի ոչ կարեն ճառագայթք լուսնի հալել զաւոցն ժողովեալ թանձրութիւն ամպոց: Եւ այս հիւթք՝ աւոց արեգական յայտնապէս ցուցանեն զնշանս քան զլուսնի, որք ճըմարտապէս հային ընդ արեգական, յորմէ ի նշանաց մարթի ճանաչել որպէս լինի:

Յորժամ յարեւելից կողմանէ արեգակն երանգ երանգ երեւի որպէս թե հրագոյն եւ շիկագոյն եւ թուխ եւ կամ այդ ինչ գոյն հաստութեամբ՝ զխոտվութիւն աւոց նշանակէ եւ չէ ակնկալութիւն պարզոյ:

Յորժամ արեգակն յիստակ երեւի եւ նորին նման յիստակ եւ անամպ դատին որ զարեկակամբն երեւի՝ նշանակէ զառաջիկայ արն պարզ լինել:

Յորժամ [ամ]ենայն կողմանց հարթ երեւին մուտք արեգական՝ հողմ նշանակէ, ապա թե արեգակն խուղեալ երեւի եւ ճառագայթք պատառեալ է որ յարեւմուտս եւ է որ ի հարաւ կոչս, եւ մէջն պայծառ եւ սուրբ երեւի՝ անձրեւ եւ հողմս նշանակէ:

Յորժամ ընդ ելանել արեգական կայծակ լինի եւ առ նովաւ շիկագոյն երեւի կամ քիսագոյն՝ նշանակէ շիկագոյնն հողմ եւ քիսագոյնն անձրեւս, ապա քե է ինչ արեգակն որ շիկագոյն երեւի եւ է ինչ որ քիսագոյն՝ նշանակէ անձրեւս քիսագոյնն եւ հողմս շիկագոյնն:

Յորժամ արեգակն մտանէ կամ ծագէ եւ ճառագայթքն յիրեարս խոնարհեալ մղեալ յաւոցն եւ զմի կողմն ընդ ծագելն կամ ընդ մտանելն հովանի ունի յամպոյ, եւ է զի ամենայն իսկ ըմբռնեալ յամպոյ լինի ընդ ծագելն եւ ընդ մտանելն՝ զայն աւուրս...

Յորժամ յառաջագոյն քան զարեգական ծագել ամպ շափաւոր եւ անաւոր՝ եւ ապա արեգակն ընդ ամպովն վերանա[յ] տխուր նառագայքիւք, այնպէս զի լոկ բոլորն երեւե[ս]ցի՝ անձրեւ նշանակէ:

Յորժամ ընդ ծագել արեգակն մեծագոյն քան զսովորականն երեւե[ս]ցի եւ ընդ ելանելն սփռի եւ լայնանա[յ], որպէս զի հալի ինչ, եւ առ սակաւ սակաւ ի վեր ելեալ փոքրագոյն երեւի՝ նշանակէ պարզ լինել:

Յորժամ ձմեռնային ժամանակի ի մուտսն դեղնագոյն երեւի՝ պարզ նշանակէ, եւ այս ի խտացեալ ամպոց եւ լուծեալ եւ յանաւոր աղ փոփոխեալ. եւ ի նառագայքից ջեռեալ խոնաւ երեւեցուցանէ, որպէս զի գաւտի ձգի եւ նառագայքին ընդ խոնաւն խառնին, եւ դեղնագոյն եւ կանաչ երեւի ընդ մտանել արեւու:

Յորժամ ամպ առագաստէ՝ թե թուխ են ամպքն եւ ընդ առագաստելն ճառագայթքն յամպն խառնին յերկուցունց կողմանց՝ նշանակէ զառաջիկայ արն անձրեւս լինել, զի վասն թանձրութեան ամպոցն թուխ երեւի:

Յորժամ արեգական պատա[ր]ումն² լինի եւ առանց ամպոյ մտանէ՝ եթե լինիցի[ն] առ նովաւ շիկագոյն ամպք՝ ոչ զցայգն եւ ոչ զյառաջիկայ արն չէ ակնկալութիւն անձրեւի:

¹ Բնագրում թիւք: Ուղղումը՝ Գ. Տեր-Մկրտչյանի:

² Բնագրում՝ պատառումն: Ուղղումը՝ Գ. Տեր-Մկրտչյանի:

- 150 ἢ νότου, ἢ βορῆος ἐρεύθεται ἢ ἐκάτερθεν.
 μηδ' οὔτω σκοπιῆν ταύτην ἀμενηνὰ φυλάσσειν
 οὐ γὰρ, ὅτ' ἀμφοτέρωθεν ὁμοῦ περὶ μέσσον ἔχουσιν
 ἡέλιον, κεῖναι νεφέλαι σχεδὸν ὠκεανοῖο,
 γίνεται ἀμβολίη Διόθεν χειμῶνος ἰόντος.
- 155 εἴ γε μὲν ἐκ βορέαο μί' οἴη φοινίσσοιτο,
 ἐκ βορέω πνοιᾶς κε φέροι, νοτίη δε νότιοι,
 ἢ καὶ που ραθάμιγγες ἐπιτροχόωσ' ὑετοῖο.
 Ἐσπερίοις καὶ μᾶλλον ἐπίτρεπε σήμασι τούτοις·
 ἐσπερόθεν γὰρ ὁμῶς σημαίνεται ἐμμενὲς αἰεὶ.
- 160 Σκέπτεο καὶ Φάτνην. ἢ μὲν τ' ὀλίγη εἰκυῖα
 ἀγλύϊ, βορραίη ὑπὸ Καρκίνω ἠγηλάζει.
 ἀμφὶ δέ μιν δύο λεπτὰ φαινόμενοι φορέονται
 ἀστέρες, οὔτε τι πολλὸν ἀπήρορι, οὔτε μαλ' ἐγγύς,
 ἀλλ' ὅσσον τε μάλιστα πυγούσιον οἰήσασθαι,
- 165 εἰς μὲν πὰρ βορέαο νότῳ δ' ἐπικέκληται ἄλλος.
 καὶ τοὶ μὲν καλέονται Ὅνοιο, μέσση δέ τε Φάτνη,
 ἦτε καὶ ἐξαπίνης, πάντη Διὸς εὐδιόωντος
 γίνετ' ἄφαντος ὄλη· τοὶ δ' ἀμφοτέρωθεν ἰόντες
 ἀστέρες ἀλλήλων αὐτοσχεδὸν ἰνδάλλονται·
- 170 οὐκ ὀλίγῳ χειμῶνι τότε κλύζονται ἄρουραι.
 εἰ δὲ μελαίνηται, τοὶ δ' αὐτίκ' εἰκότες ὦσιν
 ἀστέρες ἀμφοτέροι, περὶ χ' ὕδατι σημαίνουσιν.
 εἰ δ' ὁ μὲν ἐκ βορέω Φάτνης ἀμενηνὰ φασίνοι
 λεπτὸν ἐπαγλυῶων, νότιος δ' Ὅνος ἀγλαδὸς εἴη,
- 175 δειδέχθαι ἀνέμοιο νότου· βορέω δὲ μάλα χρῆ
 ἔμπαλιν ἀγλυῶεντι φαινομένῳ τε δοκεύειν.
 Σῆμα δέ τοι ἀνέμοιο καὶ οἰδαίνουσα θάλασσα
 γινέσθω, καὶ μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοὶ βοῶντες,
 ἀκταὶ τ' εἰνάλιοι, ὅπῳτ' εὐδιοὶ ἠχῆσσαι
- 180 γίνονται, κορυφαὶ τε βοῶμεναι οὔρεος ἄκραι.
 Καὶ δ' ἂν ἐπὶ ξηρῆν ὅτ' ἐρωδιὸς οὐ κατὰ κόσμον
 ἐξ ἄλῃς ἔρχηται φωνῆ περίαλλα λεληκῶς,
 κινυμένου κε θάλασσαν ὑπερ φορέουσ' ἀνέμοιο.
 καὶ ποτε καὶ κέφοι, ὅπῳτ' εὐδιοὶ ποτέωνται,
- 185 ἀντία μελόντων ἀνέμων εἰληθὰ φέρονται.
 πολλάκι δ' ἀγριάδες νῆσσαι ἢ εἰναλίδιναι
 αἰθυσιαὶ χερσαῖα τινάσσονται πτερόγεσσι,
 ἢ νεφέλη ὄρεος μηκύνεται ἐν κορυφῆσιν.
 ἦδη καὶ πάπποι, λευκῆς γήρειον ἀκάνθης,
- 190 σῆμ' ἐγένοντ' ἀνέμου, κωφῆς ἄλῃς ὅπῳτε πολλοὶ
 ἄκρον ἐπιπλείωσι, τὰ μὲν πάρος ἄλλα δ' ὀπίσω.
 Καὶ θέρεος βρονταὶ τε καὶ ἀστραπαὶ ἐνθεν ἴωσιν,
 ἐνθεν ἐπερχομένοιο περισκοπέειν ἀνέμοιο.
 καὶ διὰ νύκτα μέλαιναν ὅτ' ἀστέρες αἰῶσσωσιν

Յորժամ արեգական ճառագայթքն տխրեալ մեզ երեւի[ն] եւ թխութեան նմանեալ, որպէս երբեմն մեզ խաւարչտագոյն երեւի[ն], եւ այս լինի արեգական խաւարչտանալոյ:

Յորժամ քանձր ամպ լինի առ նովաւ՝ յուզման ամպոց նշանակ է.

Յորժամ կամի արեգակն ելանել եւ առ նովաւ ամպք հրագոյն շիկագոյն եւ խիտ՝ նշանակէ զամպս, եւ ոչ լինին ամպքն առանց անձրեւի եւ ոչ արն առանց ցաւոյ:

Յորժամ արեգակն ելանէ եւ ճառագայթքն գոզցես թե յարեւելս կոյս ելանեն զբոլորական եւ խաւարչտագոյն լինի՝ ցուցանէ թէ յանաւոր ամպոց առագաստեալ լինի, եւ այս նշանակէ անձրեւ կամ հողմ. ապա թե ճառագայթքն առաւել մրրկեալ երեւին եւ առանց ամպոյ նշանակէ:

Յորժամ առ արեգակամբ թուխ կամ մթար լինի՝ զխոտվութիւն ձմերանուոյ նշանակէ, ապա թե մաւտագոյն լինի մլարն՝ տեղատարափք լինին. վասն զի նշանակեն այս ամպք զթանձրութիւն աւոզոց եւ դժուարահալութիւն: Որպէս ասացի՝ թե մաւտագոյն լիցի բակն բոլորեալ արեգականն եւ դժուարահալ՝— յայտ է թե երիցս անգամ այսպէս ամպք շրջապատեն զարեգակամբն՝—մեծ ձմերանուոյ նշանակք են:

Յորժամ երեւի որ կոշի պատիղովն ամպ թանձր՝ ըմբռնեալ ժողովեալ յարեգական ճառագայթից, որպէս թե նորա նման երեւի եւ ընդ նմա գնայ՝ ակրնկալութիւն է ձմերանուոյ. յայտ է՝ զի եւ այսպիսի ինչ վասն առաւելութեան թանձրութեան ամպոց անհալ լինի թե մաւտ առ արեգակամբն գնայ. եւ յորժամ ի հարաւոյ կողմանէ լինի այս պատիղովն՝ հարաւ ցուցանէ, եթե արեւմըտից՝ արեւմտէ ցուցանէ:

Յորժամ մտանէ արեգակն երեկուն եւ ցաւղ արկանէ՝ առաւել անձրեւս նշանակէ զայն աւուրս քան զժագել արեգականն. եւ վասն այնր լինի այսպէս, զի ի ծագել արեգականն ի ջնրմութենէ ի ցրտութիւն փոխի. իսկ երեկուն վասն առաջիկայ գիշերոյն ցրտութեան ամպքն հաստատուն կան, վասն այնր զյուզմունս ամպոց նշանակէ:

Աստեղք են որոց խառնակեալ ճանապարհք լինին գնացից, որ անուանեալ կոշի[ն] յարդգող, եւ այս ճանապարհ թե սպիտականայ՝ հողմ ցուցանէ յայնմ կողմանէ ուստի շարժեցան. ապա թե ի միւսմէ կողմանէ աստեղքն ոչ շարժեցան, այդ յայդմէ կողմանէ՝ խառնակ հողմ նշանակէ:

Տեղի է որ կոշի մսուր եւ այս ժողով իմն է, որ երեւի զամպ նման, եւ լինի առ պատենիւք խեցգետոյն եւ Բ. աստեղք առ նովաւ՝ մի ի հարաւոյ եւ մի յարեւմտից, որ կոշեն էշս, եւ յորժամ պարզոյ ի վեր հայիս՝ յանկարծ մսուրն շերեւի եւ նուաղ աստեղքն՝ որ էշքն կոշին՝ երեւին—զյուզմունս ամպոց նշանակէ:

Յորժամ մսուրն թուխ երեւի եւ աստեղքն իրերաց նման՝ անձրեւս նշանակէ:

Յորժամ առ մսրովն. Բ. աստեղքն որ կոշին էշք, եւ որ ի հարաւոյն է նուաղագոյն երեւի, եւ որ արեւմտէն նորին նման սուրբ՝ հողմս նշանակէ արեւմտէ. ապա թե շրջի՝ արեւմտէն նուաղագոյն լինի եւ հարաւայինն նորին նման լինի սուրբ՝ հարաւ լինի:

- 195 ταρφέα, τοὶ δ' ὀπίσθεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνωνται,
 δειδέχθαι κείνοις αὐτὴν ὁδὸν ἐρχομένοιο
 πνεύματος· ἦν δὲ καὶ ἄλλοι ἐναντίοι αἰσσωσιν,
 ἄλλοι δ' ἐξ ἄλλων μερέων, τότε δὴ περὺλαξο
 παντοίων ἀνέμων, οἳ τ' ἄκριτοὶ εἰσὶ μάλιστα,
- 200 ἄκριτα δὲ πνεύουσιν ἐπ' ἀνδράσι τεκμήρασθαι.
 αὐτὰρ ὅτ' ἐξ εὐροιο καὶ ἐκ νότου ἀστράπτῃσιν,
 ἄλλοτε δ' ἐξ ἑσφύροιο καὶ ἄλλοτε παρ βορέασο,
 δὴ τότε τις πελάγει ἐνὶ δεΐδιε ναυτίλος ἀνήρ,
 μή μιν τῇ μὲν ἔχη πέλαγος, τῇ δ' ἐκ Διὸς ὕδωρ.
- 205 ὕδατι γὰρ τοσσαῖδε περὶ στεροπαί φορέονται.
 πολλάκι δ' ἐρχομένων ὑετῶν νέφεα προπάροισεν
 οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότες ἰνδάλλονται·
 ἡ διδύμη ἔξωσε διὰ μέγαν οὐρανὸν ἴρις·
 ἡ καὶ πού τις ἄλωα μελαινομένην ἔχει ἀστήρ.
- 210 Πολλάκι λιμναῖται ἢ εἰνάλια ὄρνιθες
 ἀπληγτον κλύζονται ἐνιέμεναι ὕδάτεσσιν·
 ἢ λύμνην πέρι δηθὰ χελιδόνες αἰσσωσιν·
 γαστέρι τύπτουσαι αὐτως εἰλεούμενον ὕδωρ·
 ἢ μᾶλλον δεῖλαι γενεαί, ὕδροισιν ὄνειαρ,
- 215 αὐτόθεν ἐξ ὕδατος πατέρες βοῶσι γυρίνων·
 ἢ τρύζει ὄρνθινὸν ἐρημαίῃ ὀλολυγῶν·
 ἢ που καὶ λακέρυζα παρ' ἠϊόνι προυχούση
 χεῖματος ἐρχομένου χέρσῳ ὑπέτυψε κορώνη,
 ἢ που καὶ ποταμοῖο ἐβάψατο μέχρι παρ' ἄκρους
- 220 ὦμος ἐκ κεφαλῆς, ἢ καὶ μάλα πᾶσα κολυμβᾶ,
 ἢ πολλή στρέφεται παρ' ὕδωρ παχέα κρώζουσα.
 Καὶ βόες ἤδη τοὶ πάρος ὕδατος ἐνδίοιο
 οὐρανὸν εἰσανιθόντες ἀπ' αἰθέρος ὠσφρήσαντο·
 καὶ κοίλης μύρμηκες ὄχῃς ἐξ ὧσα πάντα
- 225 θᾶσσον ἀνηνέγκαντο· καὶ ἀρθροὶ ὦφθεν ἴουλοι
 τείχε' ἀνέρποντες, καὶ πλαζόμενοι σκώληκες
 κείνοι τοὺς καλέουσι μελαίνης ἔντερα γαίης.
 καὶ τιθαὶ ὄρνιθες, ταὶ ἀλέκτορος ἐξεγένοντο,
 εὖ ἐφθειρίσαντο καὶ ἔκρωξαν μάλα φωνῇ,
- 230 οἷόν τε σταλάον φοφεί ἐπὶ ὕδατι ὕδωρ.
 δὴ ποτε καὶ γενεαὶ κοράκων, καὶ φῆλα κολοιῶν
 ὕδατος ἐρχομένοιο Διὸς παρὰ σῆμ' ἐγένοντο,
 φαινόμενοι ἀγέληδ' ἀ καὶ ἰρήκεσιν ὁμοῖον
 φθειγζάμενοι, καὶ που κόρακες δίοις σταλαημοῦς
- 235 φωνῇ ἐμιμήσαντο σὺν ὕδατος ἐρχομένοιο,
 ἢ ποτε καὶ κρώζαντε βαρεῖη δισσάκι φωνῇ
 μακρὸν ἐπιρροῖζεῦσι τιναζάμενοι πτερὰ πυκνά.
 καὶ νῆσσα· οἰκουροὶ ὑπωρόφιοί τε κολοιοὶ
 ἐρχόμενοι κατὰ γεῖσσα τινάσσονται πτερύγεσσιν·

Յորժամ կայծակէ ի շորից կողմանց եւ ի նմին կողմանց ուստի կայծակէն հողմք լինին՝ զյուզմունս ամպոց նշանակէ. մանաւանդ որ ի ծովու նաւք են վտանգին:

Յորժամ սկիզբն գիշերոյ լինի եւ ամպ երեւի նման դղաթոյ՝ զխռովութիւն աւոց նշ[անակէ]:

Յորժամ կամարն ընդ արեւմուտս կրկին երեւի՝ անձրեւս նշա[նակէ]:

Յորժամ որ եւ իցէ աստեղս տեսանես մլար թուխ՝ զյուզմունս ամպոց նշանակէ:

Յորժամ ի գլուխ լերանց դնգշիւնք լինին՝ հողմս նշանակեն:

Յորժամ արագիւ ի ծովէ կողմանէ փախչի զարհուրելով եւ սուր ձայն առնելով՝ զյուզմունս ամպոց նշանա[կէ]. եւ վասն այնր փախչի, զի յառաջագոյն ճանաչէ ի խռովութենէ ծովուն:

Յորժամ պարզոյ կուփուք ի մայրեաց թռչին ընդդէմ իրերաց զարհուրելով՝ նշանակեն զյուզմունս ամպոց եւ հողմոց. եւ փիւկոս այս հաւիկ մի խլիկ, որ ի փոքր ի շնչմանէ շարժի:

Յորժամ մտմունք եւ սազք ի ցամաք ելանեն եւ զթեւսն կտուեն՝ զյուզմունս հողմոց նշանակեն:

Յորժամ ի գլուխս լերանց ամպ ընդ երկար երկայնի եւ նուաղ եւ երկայն երեւի՝ հողմ նշ(անակէ):

Յորժամ պապիւք ի ծովէ ելանեն բազում զմիմեամբք՝ հողմ նշանակէ. նման է որպէս որ յորոշտունդ (?) ելանէ:

Յորժամ ծովային կամ գետային հաւք անդադար մրտխրղճին, որպէս թի հարթ շրոյն լինիցին՝ անձրեւս նշա(նակէ):

Յորժամ ծիծառունք առ լճովք թռչին ստէպ ստէպ եւ զթեւսն ի ջուրն հարկանեն՝ զյուզմունս ամպոց նշա(նակէ):

Յորժամ գորտք առ միմեանս ժողովին եւ կոչեն՝ զյուզմունս ամպոց նշանակեն. եւ են գորտք որ կոչին գիւռնիովնքն նշմարտեն առաւել զժամանակս եւ այնպէս մանրիկի են՝ մինչ տրդկունք կտեն զնոսայ:

Յորժամ աղաղանչք ձայն առնեն ընդ առաւուտս՝ ձմեռն նշանակէ:

Յորժամ առ ծովեզերք թեւովք զջուրսն հարկանեն՝ զյուզմունս ամպոց նշանակէ:

Յորժամ արշառ յերկին զլիսամբարձ է եւ հոտայ՝ անձրեւս նշանակէ:

Յորժամ մրջմունք զձուս իւրեանց հանեն ի ծակուց՝ անձրեւս նշանակէ:

Յորժամ մրջմունք ժողովեալք եւ յորմ նստիցին՝ անձրեւս նշանակէ:

Յորժամ ընտանի հաւք կտուին եւ մեծաձայն կոչեն՝ անձրեւս նշանակեն:

Յորժամ ճայք զմիմեամբք շրջապատին եւ ճչեն՝ անձրեւս նշանակեն. մանաւանդ ազուար յորժամ թռչին եւ միմեանց ձայնս առնեն՝ անձրեւս եւ շանթս եւ կարկուտս նշ(անակեն):

Յորժամ ճայք թանձր ձայնիւ ճչեն եւ թեւովք զաւղս հարկանեն՝ անձրեւս նշանակեն:

- 240 ἢ ἐπὶ κῶμα διώκει ἐρωδιὸς ὄξυ λεληκίως.
 Ἦτων τοι μηδὲν ἀπόβλητον πεφύλαγμένω ὕδωρ
 γινέσθω, μηδ' εἴ κεν ἐπιπλέον ἢε πάροιθεν
 δάκνωσιν μυῖαι καὶ ἐφ' αἵματος ἰμείρωνται,
 ἢ λύχνοιο μύκητες ἀγείρωνται περὶ μύξαν
- 245 νόκτα κατὰ σκοτίην· μηδ' ἦν ὑπὸ χεΐματος ὦρην
 λύχνων ἄλλοτε μὲν τε φάος κατὰ κόσμον ὀρώρη,
 ἄλλοτε δ' αἴσωσιν ἄπο φλόγες ἦῤτε κοῦφαι
 παμφόλυγες· μηδ' εἴ κεν ἐπ' αὐτόφρι μαρμαίρωσιν
 ἀκτῖνες· μηδ' ἦν θέρεος μέγα πεπταμένοιο
- 250 νησσαῖοι ὄρνιθες ἐπασσύτεροι φορέωνται.
 μηδὲ σύ γ' ἢ χύτρης ἢε τρίποδος πυριβήτεω,
 σπινθῆρες ὄτ' ἔωσι περὶ πλέονες, λελαθέσθαι,
 μηδὲ κατὰ σποδιὴν ὀπότ' ἀνθρακος αἰθομένοιο
 λάμπηται περὶ σήματ' εἰκότα κεχρηίοισιν.
- 255 ἀλλ' ἐπὶ καὶ τὰ δόκευε περισκοπέων ὑετοῖο.
 Εἴ γε μὲν ἡερόεσσα παρέξ ὄρεος μεγάλοιο
 πυθμένα τείνηται νεφέλη, ἄκραι δὲ κολῶναι
 φαίνονται καθαραί, μάλα κεν τόθ' ὑπεύδιος εἴης.
 εὐδιος κ' εἴης, καὶ ὄτε πλατέος περὶ πόντου
- 260 φαίνεται χθαμαλῇ νεφέλη, μηδ' ὑψόθι κύρη,
 ἀλλ' αὐτοῦ πλαταμῶνι παραθλίβηται ὁμοίη.
 Σκέπτεο δ' εὐδιος μὲν ἐὼν ἐπὶ χεΐματι μᾶλλον,
 ἐς δὲ γαληναίην χειμωνόθεν. εὖ δὲ μάλα χρή
 ἐς Φάτην ὀράαν. τὴν Καρκίνος ἀμφιελίσσει,
- 265 πρῶτα καθαιρομένην πάσης ὑπένερθεν ὁμίχλης·
 κείνη γὰρ φθίνοντι καθαίρεται ἐν χειμῶνι.
 Καὶ φλόγες ἡσύχαι λύχνων καὶ νυκτερὴ γλαυῆ
 ἦσυχον αἰδέουσα, μαραινομένου χειμῶνος
 γινέσθω τοι σήμα· καὶ εἴ λίγα κωτίλλουσα
- 270 ὦρην ἐν ἑσπερὴ κρώζῃ πολύφωνα κορώνη·
 καὶ κόρακες μῶνοι μὲν ἐρημαῖοι βοῶντες
 δισσάκις, αὐτὰρ ἔπειτα μέγ' ἀθρόα κεκλήγοντες·
 πλειότεροι δ' ἀγγεληδόν, ἐπὴν κοίτοιο μέδωνται,
 φωνῆς ἔμπλειοι· χαίρειν κέ τις οἰήσαιο,
- 275 οἷα τὰ μὲν βοῶσι λιγαινομένοισιν ὁμοῖα,
 πολλὰ δὲ δεινόμενοι περὶ φλόον ἄλλοτ' ἐπ' αὐτοῦ
 ἦχί τε κείουσιν καὶ ὑπότροποι ἀπτερόνται.
 καὶ δ' ἄν που γέρανοι μαλακῆς προπάροιθε γαλήνης
 ἀσφαλῆως τανύσαιεν ἕνα δρόμον ἦλιθα πᾶσαι,
- 280 οὐδὲ παλιρρόθιοι κεν ὑπεύδιοι φορέοιντο.
 Ἦμος δ' ἀστερόθεν καθαρὸν φάος ἀμβλύνηται,
 οὐδέ ποθεν νεφέλαι πεπισσμένοι ἀντιώωσιν,
 οὐδέ ποθεν ἴσφος ἄλλος ἐπιτρέχη οὐδέ σελήνη,
 ἀλλὰ τά γ' ἕξαπίνης αὐτως ἀμενηνὰ φέρωνται,

Յորժամ ընտանի հաւք եւ ասղակաւուցք եւ ձկնքաղք կտենն եւ ի բոյնս գալով շարժենն զթեւս իւրեանց՝ յուզմունք ամպոց լինի:

Յորժամ արագիլք ի ծովակոյս իջանենն ձայն[իւ] անձրեւս նշա(նակէ):

Յորժամ ճանճք սրագոյնս խածանենն եւ զնոյն արիւն յորդորելով ծծենն՝ զյուզմունս ամպոց նշանակէ:

Յորժամ խոնաւոյ գիշերի ի պատրուկէ ճրագաց կայծ ոստանի՝ անձրեւ նշանակէ. եւ զի առ պատրուկան հրեղէն բոլորածեւ առ անձրեւս ձմերանի նշանակէ: Եթե ի պատրուկէն լոյսն շելանէ կանգուն, այդ՝ է զի ի մի կողմանէ կամ յերկոսեան կողմանս յայսկոյս յայնկոյս սղալչաց պէս կողմանի՝ անձրեւս նշանակէ:

Յորժամ մտմունք ամարանի ստէպ ստէպ թռչին ճախրելով՝ անձրեւս նշանակեն:

Յորժամ շամանդաղ ձգի ի լեռնոտանէ եւ ծայրք լեռանցն երեւի[ն] յիստակ՝ պարզոյ նշան է:

Յորժամ ի կասկարայս կամ ի պուտունս կայծակունք ժողովին՝ անձրեւս նշանակեն:

Յորժամ կայծ ունի[ն] յինքեանս պուտունք որպէս կորեակ շուրջ զինքեամ[բ]ք՝ անձրեւս նշանակէ:

Յորժամ անդունդք շրջանք առնուն եւ խորն պայծառ երեւի՝ հարաւ հողմ լինի:

Յորժամ երկրի կամ կղզոյ ծայրք դիմաւք ի ծովս կողմն են եւ քան զինքեան[ս] վերագոյն ամպ ունին՝ խառնակ հողմ նշանակեն:

- 285 μηκέτι τοι τόδε σῆμα γαληναίης ἐπικείσθω,
 ἀλλ' ἐπὶ χειμα δόκευε· καὶ ὀππότε, ταὶ μὲν ἔωσιν
 αὐτῇ ἐνὶ χώρῃ νεφέλαι, ταὶ δ' ἄλλαι ὑπ' αὐταῖς,
 ταὶ μὲν ἀμειβόμεναι, ταὶ δ' ἐξόπιθεν φορέωνται.
 Καὶ χῆνες κλαγγηδὸν ἐπειγόμεναι βρωμοῖο
- 290 χειμῶνος μέγα σῆμα, καὶ ἐννεάνειρα κορώνη
 νόκτερον αἰδούσα, καὶ ὄψε βοῶντε κολοιοί,
 καὶ σπίνος ἠῶα σπίζων, καὶ ὄρνεα πάντα
 ἐκ πελάγους φεύγοντα, καὶ ὄρχίλος, ἧ καὶ ἐριθεὺς
 δύνων ἐς κοίλας ὀχεάς, καὶ φύλα κολοιῶν
- 295 ἐκ νομοῦ ἐρχόμενα τραφεροῦ ἐπὶ ὄψιον αὐλιν.
 οὐδ' ἂν ἔτι ξουθαὶ μεγάλου χειμῶνος ἰόντος
 πρόσσω ποιήσαιντο νομὸν κηροῖο μέλισσαι,
 ἀλλ' αὐτοῦ μέλιτός τε καὶ ἔργων εἰλίσσονται·
 οὐδ' ὄψου γεράνων μακρὰὶ στίχες αὐτὰ κέλευθα
- 300 τεύονται, στροφάδες δὲ παλιμπετέες ἀπονέονται.
 μηδ' ὅτε νηνεμίη κεν ἀράχνια λεπτὰ φέρηται
 καὶ φλόγες αἰθύσσωσι μαραινομένου λύχνοιο,
 ἧ πῦρ αὐῆται σπουδῇ καὶ ὑπεύδια λύχνα,
 πιστεύειν χειμῶνι, τί τοι λέγω ὅσσα πέλονται
- 305 σήματ' ἐπ' ἀνθρώπους; δὴ γὰρ καὶ ἀεὶκέϊ τέφρῃ
 αὐτοῦ πυγνημένη νιφετοῦ ἐπιτεκμήραιο·
 καὶ λύχνω χιόνος, κέγχροι, ὅτ' εἰκότα πάντη
 κύκλω σήματ' ἔχει πυριλαμπέος ἐγγύθι μύξης·
 ἀνθρακι δὲ ζῶντι χαλάζης, ὀππότε λαμπρός
- 310 αὐτός ἐεῖδεται, μέσσω δέ οἱ ἤυτε λεπτή
 φαίνεται νεφέλη πυρός ἐνδοθεν αἰθομένοιο.
 Πρῆνοι δ' αὖ καρποῖο καταχθές, οὐδὲ μέλαιναι
 σχῖνοι ἀπείρητοι· πάντη δέ τε πολλὸς ἀλωεύς
 αἰεὶ παπταίνει, μὴ οἱ θέρος ἐκ χερὸς ἔρρη·
- 315 πρῆνοι μὲν θαμινῆς ἀκόλου κατὰ μέτρον ἔχουσαι
 χειμῶνός κε λέγοιεν ἐπιπλέον ἰσχύσαντος.
 μὴ μὲν ἄδην ἐκπαγλα περιβρίθοιεν ἀπάντη,
 τηλοτέρω δ' αὐχμοῖο συνασταχύοιεν ἄρουραι.
 τριπλόα δὲ σχῖνος κυέει, τρισαὶ δὲ οἱ αὖξαι
- 320 γίνονται καρποῖο, φέρει δέ τε σήμαθ' ἐκάστη
 ἐξείης ἀρότῳ· καὶ γὰρ τ' ἀροτήσιον ὄρην
 τριπλόα μείρονται, μέσσην καὶ ἐπ' ἀμφοτέρ' ἄκρα·
 πρῶτος μὲν πρῶτην ἄροσιν, μέσσω δέ τε μέσσην
 καρπὸς ἀπαγγέλλει, πυμάτην γε μὲν ἔσχατος ἄλλων.
- 325 ὄντινα γὰρ κάλλιστα λοχαίη σχῖνος ἄρηται,
 κείνῳ γ' ἐξ ἄλλων ἄροσις πολυλήϊος εἶη,
 τῷ δὲ γ' ἀφαιροτάτῳ ὀλίγη, μέσσω δέ τε μέσση.
 αὐτως δ' ἀνθέριος τριχθὰ σκίλλης ὑπερανθεῖ,
 σήματ' ἐπιφράσσασθαι ὁμοίου ἀμήτοιο.

- 330 ὅσα δ' ἐνὶ σχίνου ἀροτῆρ ἐπιφράσσατο καρπῷ,
 τόσα δὲ καὶ σχίλλης τεκμαίρεται ἀνθεῖ λευκῷ.
 Αὐτὰρ ὅτε σφῆκες μετοπωρινὸν ἤλιθα πολλοὶ
 πάντη βεβροίθωσι, καὶ ἐσπερίων προπάραιθεν
 Πληϊάδων εἶποι τις ἐπερχόμενον χειμῶνα.
- 335 οἶος ἐπὶ σφῆκεσσιν ἐλίσσεται αὐτίκα δίνος.
 θήλειαι δὲ σύες, θήλεια δὲ μῆλα καὶ αἴγες
 ὀππότε' ἀνατροφῶσιν ὄχης, τὰ δὲ γ' ἄρσενα πάντα
 δεξάμεναι πάλιν αὐτίς ἀραβλήδην ὀχέωνται,
 αὐτῶς κε σφῆκεσσι μέγαν χειμῶνα λέγοιεν.
- 340 ὄψε δὲ μισγομένων αἰγῶν μῆλων τε συῶν τε
 χαίρει ἀνόλδος ἀνὴρ, ὃ οἱ οὐ μάλα θαλπύωντι
 εὐδιον φαίνουσι βιαιόμεναι ἐνιαυτόν.
 Χαίρει καὶ γεράνων ἀγέλαις ὠραῖος ἀροτρεὺς
 ὦριον ἐρχομέναις, ὃ δ' ἀώριος αὐτίκα μᾶλλον·
- 345 αὐτῶς γὰρ χειμῶνες ἐπέρχονται γεράνοισι,
 πρῶτα μὲν καὶ μᾶλλον ὁμολαδὸν ἐρχομένησι
 πρῶτον· αὐτὰρ ὅτ' ὄψε καὶ οὐκ ἀγεληδὰ φανεῖσαι
 πλειότερον φορέονται ἐπὶ χρόνον, οὐδ' ἅμα πολλαί,
 ἀμβολίη χειμῶνος ὀφέλλεται ὕστερα ἔργα.
- 350 Εἰ δὲ βόες καὶ μῆλα μετὰ βροίθουσαν ὀπώρην
 γαῖαν ὀρύσσωσιν, κεφαλὰς δ' ἀνέμοιο βορῆος
 ἀντία τείνωσιν, μάλα κεν τότε χεῖμερον αὐταὶ
 Πληϊάδες χειμῶνα κατερχόμεναι φορέοιεν.
 μὴ δὲ λίην ὀρύχοιεν, ἐπεὶ μέγας οὐ κατὰ κόσμον
- 355 γίνεται οὔτε φυτοῖς χειμῶν φίλος οὔτ' ἀρότοισιν.
 ἀλλὰ χιῶν εἴη πολλὴ μεγάλαις ἐν ἀρούραις
 μήπω κεκριμένη μηδὲ βλωθρῇ ἐπὶ ποίῃ,
 ὄφρα τις εὖεστοῖ χαίρη ποτιδέγμενος ἀνὴρ.
 Οἱ δ' εἶεν καθύπερθεν εἰκότες ἀστέρες αἰεὶ
- 360 μὴ δ' εἷς μηδὲ δύο μηδὲ πλέονες κομόωντες·
 πολλοὶ γὰρ κομόωσιν ἐπ' αὐχμηρῷ ἐνιαυτῷ.
 Οὐδὲ μὲν ὀρνίθων ἀγέλαις ἠπειρόθεν ἀνὴρ,
 ἐκ νήτων ὅτε πολλαὶ ἐπιπλήσσωσιν ἀρούραις,
 ἐρχομένου θέρεος χαίρει· περιδείδιε Δ' αἰῶς
- 365 ἀμητῷ, μὴ οἱ κενεός καὶ ἀχύρμιος ἔλθῃ
 αὐχμῷ ἀνηθεῖς. χαίρει δὲ πού αἰπόλος ἀνὴρ
 αὐταῖς ὀρνίθεσσι, ἐπὴν κατὰ μέτρον ἴωσιν,
 ἐλπόμενος μετέπειτα πολυγλαγέος ἐνιαυτοῦ.
 οὕτω γὰρ μογεροὶ καὶ ἀλήμονες ἄλλοθεν ἄλλοι
- 370 ζῶμεν ἄνθρωποι· τὰ δὲ πὰρ ποσὶ πάντες ἐτοῖμοι
 σήματ' ἐπιγῶναι καὶ ἐσαυτίκα ποιήσασθαι.
 Ἄρνάσι μὲν χειμῶνας ἐτεκμήραντο νομῆες,
 ἐς νομὸν ὀππότε μᾶλλον ἐπειγόμενοι τροχόωσιν,
 ἄλλη δ' ἐξ ἀγέλης κριοί, ἄλλη δὲ καὶ ἀμνοὶ
- 375 εἰνόδιοι παίζωσιν ἐρειδόμενοι κεράεσσιν·

- ἢ ὅπότε ἄλλοθεν ἄλλοι ἀναπλήσσωσι πόδεςσιν
 τέτρασιν οἱ κοῦφοι, κεραοὶ γε μὲν ἀμφοτέροισιν
 ἢ καὶ ὄτ' ἐξ ἀγέλης ἀεκούσια κινήσωσι
 δείελον εἰσελάοντες ὄμως, τὰ δὲ πάντοθι ποιῆς
 380 δάκνωσιν πυκινῆσι κελευόμενα λιθάκεσσιν.
 ἐκ δὲ βοῶν ἐπύθοντ' ἀρόται καὶ βουκόλοι ἄνδρες
 κινυμένου χειμῶνος, ἐπεὶ βόες ὅπποτε χηλὰς
 γλώσση ὑπωμαίοιο ποδὸς περιληχηθήσονται
 ἢ κοίτῳ πλευρὰς ἐπὶ δεξιτερὰς τανύσονται,
 385 ἀμβολίην ἀρότοιο γέρων ἐπιέλεπετ' ἀροτρεύς.
 οἱ δ' ὅτε μυκηθμοῖο περίπλειοι ἀγέρωνται
 ἐρχόμεναι σταθμόνδε βόες βουλύσιον ὄρην
 σκυθραὶ λειμῶνος πόριες καὶ βουβοσίοιο,
 αὐτίκα τεκμαίρονται ἀχειμέροι ἐμπλήσεσθαι.
 390 οὐδ' αἶγες πρίνοιο περισπεύδουσαι ἀκάνθαις,
 εὐδιοὶ, οὐδὲ σύες φορυτῷ ἐπιμαργαίνουσαι.
 Καὶ λύκος ὅπποτε μακρὰ μονόλυκος ὠρύηται,
 ἢ ὄτ' ἀροτρήων ὀλίγον πεφυλαγμένος ἀνδρῶν
 ἔργα κατέρχεται, σκέπας χατέοντι ἐοικώς,
 395 ἐγγύθεν ἀνθρώπων, ἵνα οἱ λέχος αὐτόθεν εἶη,
 τρεῖς περιτελλομένης ἡοῦς χειμῶνα δοκεύειν.
 οὕτω καὶ προτέροις ἐπὶ σήμασι τεκμήρηαι
 ἐσσομένων ἀνέμων ἢ χειμάτος ἢ ὑετοῖο,
 αὐτὴν ἢ μετὰ τὴν ἢ τριτάτην ἔτ' ἐς ἡῶ.
 400 Ἄλλα γὰρ οὐδὲ μῦες τετριγότες εἴ ποτε μᾶλλον
 εὐδιοὶ ἐσχιρτήσαν ἐοικότες ὄρχηθμοῖσιν,
 ἄσκεπτοι ἐγένοντο παλαιότεροις ἀνθρώποις,
 οὐδὲ κύνες· καὶ γὰρ τε κύων ὠρύξατο ποσσὶν
 ἀμφοτέροις χειμῶνος ἐπερχομένοιο δοκεύων.
 405 (καὶ μὴν ἐξ ὕδατος καὶ καρκίνος ὄχετο χέρσον
 χειμῶνος μέλλοντος ἐπαΐσεσθαι ὁδοῖο.
 καὶ μῦες ἡμέριοι ποσσὶ στιβάδα στρωφῶντες
 κοίτης ἰμείρονται, ὄτ' ὄμβρου σήματα φαίνοι.
 κάκεινοι χειμῶνα μῦες τότε μαντεύονται).
 410 Τῶν μηδὲν κατόνοσσο· καλὸν δ' ἐπὶ σήματι σῆμα
 σκέπτεσθαι· μᾶλλον δὲ δυοῖν εἰς ταῦτόν ἰόντων
 ἐλπωρὴ τελέθει· τριτάτῳ δὲ κε θαρσήσειας.
 αἰεὶ δ' ἂν παριόντος ἀριθμοῖς ἐνιαυτοῦ
 σήματα συμβάλλων εἴ που καὶ ἐπ' ἀστέρι τοίῃ
 415 Ἡὼς ἀντέλλοντι φαίνεται ἢ κατιόντι,
 ὀπποίην καὶ σῆμα λέγει, μάλα δ' ἄρκιον εἶη
 φράζεσθαι φθίνοντος ἐπερχομένοιο τε μηνὸς
 τετράδας ἀμφοτέρας· αἱ γὰρ τ' ἄμυδις συνιόντων
 μηνῶν πείρατ' ἔχουσιν. ὅτε σφαλερώτατος αἰθὴρ
 420 ὀκτῷ νυξὶ πέλει χήται χαροποῖο σελήνης.
 τῶν ἄμυδις πάντων ἐσκεμμένος εἰς ἐνιαυτὸν
 οὐδέποτε σχεδίως κεν ἐπ' χιθέρῃ τεκμήρηαι.

Յորժամ հարաւահողմ լինի, ուժգին եւ սաստիկ արկանեն զցաւ, հիւսիսային հողմոյ նշանակ է լինել:

Յորժամ յանդունդս երեւի որպէս փոշի եւ աղ փոշեցեալ խարտեշութեամբ, այնպէս անաւարացեալ՝ որպէս թե շերեւի իսկ, նշանակէ հարաւ լինել:

Յորժամ շամանդաղ լինի զամառն՝ զարեւմտէ հողմ նշանակէ:

Յորժամ ընդ երեկոյս կարմրութիւն լինի յերկին՝ զպարզ նշանակէ. եւ յորժամ ընդ առաւատս՝ անձրեւս նշանակէ:

Յորժամ արեգակն յելսն իւր մրագոյն երեւցուցանէ զնառագայքսն իւր՝ մեծ ամպոց յուզմունս նշանակէ:

Յորժամ ամպ յամպ ընթանա(յ) յարեգակն եւ ամպն քանձրանա(յ)՝ զմեծ ամպոյ նշանակէ:

Յորժամ ի մտանել արեգակն նառագայքս ձգտեցուցանէ վետ վետ՝ զամպոց յուզմունս նշանակէ:

Յորժամ յարեգակն գաւաթի երեւին՝ նշանակէ զամպոց զերերին եւ զաւրոց շնչ[մունս]:

Յորժամ ընդ ծագել արեգակն մրագոյն ելանիցէ եւ նման արեան ունիցի զնառագայքսն՝ թե ի նմին յամիցէ եւ աղն վիզեալ ոչ յիստակիցի՝ եւ ապա եւս քան զեւս քազմանայցեն եւ աղին իստաշունչ յաւելցին՝ զսաստիկ անձրեւոց յայտ առնէ:

Յորժամ արեգակամբ այդ արեգակունք երեւին՝ զհողմոյ նշանակէ:

Յորժամ արեգակն ջերմ շողիւմ՝ եւ ի վերայ գլխոյն որպէս հուր լուցանէ, եւ մանաւանդ ամպ յամպ մտանէ ջերմ նառագայքիւմ՝ զամպոց նշանակէ:

Յորժամ ընդ մտանել[1] արեգակն ամպն կարմրանան, զոր ոմանք խանձումն ամպոյ ասեն՝ նշանակէ զպարզոյ:

Յորժամ արեգակն ցաղ շատ արկանէ՝ նշանակէ զերաշտութեան:

Յորժամ աղեղն յամպս երեւի՝ զսաստիկ ամպոց նշանա(կէ) եւ փարատէ զխստութիւնն:

Յորժամ լուսինն քակ ունիցի յամպոց, եւ մոայդ զարեգակն ունիցի՝ յամպոց ջուրք քազումք հեղուն յերկիր, եւ կամ զամբոխտումն աղոց դառնաշունչ նշանակէ:

Յորժամ յեղջերսն լուսնի կարմրութիւն եւ մրութիւն երեւի՝ ջուրք քազումք հեղուն յերկիր եւ հարաւ բռնութեամբ յաղս քարքառի:

Յորժամ ամենայն աստեղք խառնակ երեւին՝ զանձրեւս նշանակեն եւ զերերին շնչումն եւ կարկուսս ի տեղիս տեղիս:

* * *

Ինչպես տեսնում ենք հարակից համեմատությունից, հայերեն թարգմանությունը յուրաքանչյուր նշանից անմիջապես հետո ցույց է տալիս, թե ինչպիսի եղանակ պետք է ակնկալել, այն ժամանակ, երբ Արատոսը եղանակի կանխադուշակման մասին մի քանի նշան է բերում միաժամանակ և ապա ընդհանրացնում: Այնուհետև հայերենը շունի հունարեն բնագրի առաջին 50 տողերը: Դրա պատճառն այն է, ինչպես ցույց է տվել դեռ Գ. Տեր-Մկրտչյանը, որ հայերեն բնագիրը սկզբից թերի է: Սակայն պակասող այդ մասը, ամենայն հավանականությամբ, շատ փոքր է եղել, որովհետև հունարենի այդ 50 տողի մի զգալի մասը Ջեսի գովերգումն է, որ հասկանալի պատճառներով քրիստոնյա հայ թարգմանիչը կարող էր զանց առնել: Այնուհետև հայերենը տալիս է հունարենի 51-րդից մինչև 261-րդ տողերի թարգմանությունը նույն հաջորդականությամբ, երկու բացառություններով միայն: Այսպես, 345-րդ էջի 2-րդ պարբերությունը [սկզբ. «Յորժամ արևելից կողմանէ...» վերջ. «չէ ակնկալութիւն պարզոյ»] համապատասխանում է հունարենի 102—105 տողերին, այսինքն հայերենում իր տեղը 345-րդ էջի շորրորդ պարբերությունից անմիջապես հետո է: Այնուհետև 347-րդ էջի ութերորդ պարբերությունը [սկզբ. «աստեղք են...» վերջ. «խառնակ հողմ նշանակէ»], 349-րդ էջի առաջին, երկրորդ, երրորդ և չորրորդ պարբերությունները [սկզբ. «Յորժամ կայծակէ...» վերջ. «զյուզմունս ամպոց նշանակէ»] հունարենում իրար հաջորդում են և համապատասխանում 194—209 տողերին, հետևաբար հայերենի այդ պարբերությունների տեղը 349-րդ էջի 10-րդ պարբերությունից անմիջապես հետո է: 262—422 տողերի թարգմանությունը հայերենը շունի: Հակառակ այդ բացթողումներին, հայերենն ունի բազմաթիվ առանձին նախադասություններ և հատվածներ, որոնք հունարեն բնագրում չկան: Դրանք բոլորը մենք շղագրել ենք ոչ մի բոլոր չկասկածելով այդ հատվածների թարգմանական լինելու մեջ: Արատոսի գործի հմուտ մասնագետները պետք է ասեն իրենց խոսքը այդ հատվածների մասին: Բայց և այնպես մենք պարտավոր ենք համարում ընդգծել հետևյալ հանգամանքը. Արատոսի սկզբնաղբյուրը, Եվդոքսոս Կնիդացու գործը մեզ չի հասել: Մենք ի վիճակի չենք դատելու թե Արատոսը ինչքանով է ընդգրկել Կնիդացու գործը, նա բաց թողումներ կատարել է թե ոչ, նյութը նույն հաջորդականությամբ բերել է թե ոչ: Հարց է ծագում. մեր թարգմանությունն ուղղակի Եվդոքսոս Կնիդացու երկի թարգմանությունը չէ՞ արդյոք, այդ ավել հատվածները ուղղակի Եվդոքսոսի երկից չէ՞ն գալիս արդյոք, հատվածներ, որ հնարավոր է Արատոսը բաց է թողել: Եթե դա իսկապես այդպես է, հասկանալի է, որ հայերեն թարգմանության արժեքը անգնահատելի է դառնում: Եվդոքսոս Կնիդացու բազմաթիվ աշխատություններից և ոչ մեկը մեզ չի հասել: Սա կլինե՞ր մեզ հասած նրա միակ գործը, այն էլ հայերեն թարգմանությամբ: Մի հանգամանք ևս գրդում է մեզ այդպիսի կուսում անել: Արատոսի բնագրի 189—190-րդ տողերում խոսվում է πᾶππος-ի մասին: Այդ բառը ունի մի քանի նշանակություն. պապ, նախնիք, զանազան մրդերի վրա եղած բարակ խավր, սպիտակ փշածաղկի վրա եղող աղվափետուրը, աղվամազ և ավելի ուշ բնագրերի մեջ (III դարից սկսած), նաև մի փոքր թռչուն, որ սնվում է որդերով: Արատոսը կոնկրետ ցույց է տալիս, թե ինչ նկատի ունի πᾶππος-ի տակ «ἦδη καὶ πᾶπποι, λευκῆς γήρειον ἀκάθης...», այսինքն փշածաղկի սպիտակ աղվափե-

տուրը: Հայերեն թարգմանություն մեզ համապատասխան տեղում մենք կարողում ենք հետևելու. «Յորժամ պապիւք ի ծովէ ելանեն բազում գմիմեամբք...», հասկանալի է, որ նա տալիս է πάππος բառի ոչ արատոսյան իմաստը: Սա ցույց չի տալիս, որ կնիդացու մտտ ընդ πάππος բառը չէր բացատրված և դրան Արատոսն ու հայ թարգմանիչը մոտեցել են յուրովի: Այս բոլորը իհարկե հարցեր են, որ սպասում են իրենց հետագա լուսարանմանը մասնագետներին կողմից:

«Յաղագս ամպոց և նշանաց»-ի հունարեն բնագիրը մեզ հնարավորություն է տալիս ճիշտ հասկանալու և մեկնարանելու մի շարք բառեր, որ գտնվում են այդ գործի հայերեն թարգմանության մեջ, որոնց իմաստը մինչև օրս մութ է մնացել, շնայած տեղ են գտել տարբեր բառարաններում: Դրանք են.

«Աղաղանչ». բնագրում—«Յորժամ աղաղանչք ձայն անեն ընդ առաւառսս ձմեռն նշանակէ»: Սրա առթիվ Մ. Ամատունին (Հայոց բառ ու բան, էջ 17) գրում է. «Աղաղանչ. թռչուն անստույգ»: Հր. Աճառյանը՝ (Արմատական բառարան, հատ. Ա, էջ 116) «Մի տեսակ թռչուն է: Նորագույն բառ, որ մեկ անգամ գտնվում էմ գործածված Անան. գրատ. 8»: Ստ. Մալխասյանցը գրում է. (Բացատրական բառարան, հատ Ա, էջ 38) «Անորոշ ցեղի թռչուն (?)»: Հունարեն բնագրում աչալես է. „ἡ τρώζει ὄρνιθον ἐρημαίη ὀλοολύων“: 'Ὀλοολύων գոչական է ὀλοολύω բառից, որ նշանակում է աղաղակել, լալ, սղրալ, ալիսնքն հայ թարգմանիչը հայերեն աղաղանչ բառը ստեղծել է ὀλοολύων բառի իմաստից (աղաղակել) ելնելով: 'Ὀλοολύων բառ ումանց նշանակում է փոքր բու, իսկ բառ ուրիշների անստույգին կենսելիս թռչունը, կամ էլ գորտ: Տե՛ս Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, Ἀθήναι, 1951, τόμ. ΣΤ', σελ. 5102; И. X. Дворецкий, Древнегреческо-русский словарь, Москва, 1958, том II, стр. 1166.

«Աղաղառուց». Բնագրում—«Յորժամ բնտանի հաւր եւ աղաղառուցք եւ ձկնաղք կտեն եւ ի բոցնս գալով շարժեն գթեա իրեանց յուզմունք ամպոց լինի»: Ամատունու մտտ (էջ 60) «թռչուն անստույգ թերևս Մաղաղառուց»: Մալխասյանցի մտտ. (հատ. Ա, էջ 235) «Անորոշ տեսակի թռչուն սուր կտուցով (տալիս է անվան ստուգարանությունը ասեղ+կտուց Հ. Բ.), որի թևերի թափահարությունը և կտելը (?) համարվում էին նշան ամպերի հուզման (?)»: Հունարեն բնագիրն ունի. καὶ νῆσσαί οἰκουροὶ ὀπωρόφοι τε κολοιοὶ ἐρχόμενοι κατὰ γείσσα τινάσσονται πτερόγεσσιν...: 'Ὀπωρόφοι նշանակում է կտուրի տակ ապրող, իսկ κολοιοί-ը, որ համապատասխանում է հայերեն աղաղառուցին, հունարեն նշանակում է արջնագառվ, սե ագառվ, եղջերակ:

«Կոպիւք» նաև «փիւկոս»: Բնագրում. «Յորժամ պարզոյ կոպիւք ի մայրեաց թռչին ընդդէմ իրերաց զարհուրելով՝ նշանակեն զյուզմունս ամպոց եւ հողմոց. եւ փիւկոս այս հաւիկ մի խլիկ, որ ի փոքր շնչմանէ շարժէ»: Գ. Տեր-Մկրտչյանը այս առթիվ գրում է. «Կոպիւք և փիւկոս» թռչունների անունը, որ պետք է լինեն միևնույն բանը, ինչպես որ պահանջում է ստուգյան ընդհանուր իմաստը. թերևս պետք է լինի առաջինը՝ կոպիւք, երկրորդը՝ կոպիւքոս (=և փիւկոս): Փիւկոս հունարեն, եթե չեմ սխալվում, նշանակում է իշամեղու: Այս և ուրիշ մեծ լեզուների բացատրությունը մնում է ավելի հմուտներին» (Անանիա Շիրակացի, էջ 100):

Ամատունին այս առթիվ գրում է. «Կոպիւք թռչուն անստույգ»: Հր. Աճառյանի մտտ (հատ. Գ, էջ 1451). «Կոպիւքոս մի տեսակ փոքր թռչուն, որ թեթև

բանուց շարժում է. անստույգ բան»: Ստ. Մալխասյանցը գրում է (հատ. Բ., էջ 494). «*Կսիխիքոս Կսիխի(ք) յոգն. գ. անորոշ տեսակի թռչուն, որ եղանակի խառնվելը նախադրարով անտառներից դուրս է թռչում գարձուրած ու խառնաշփոթ կերպով (?). (անստ. բան)»:

Հունարենում հետևյալն է գրված. (տող 184—185) «κέφοι, ὅπου εὐδοιοι ποτέωνται, ἀντία μελλόντων ἀνέμων εἰληθὰ φέρονται»: Κέφος հունարեն նշանակում է մրրկահավ:

«Պատիղովն». բնագրում—«Պատիղովն ամպ թանձր՝ բմբունեալ ժողովեալ յարեգական ճառագայթից...»: Ամատունու մտտ (էջ 552) «պատիղովն բան անստույգ»: Հր. Աճառյանի մտտ (հատ. Ե, էջ 903) «պատիղովն. «թանձր ամպ»: Նորագյուտ բան, որ կրկու անգամ ունի Անան. գիտ. 7» (Ամատունի, հայ. բան ու բան 552. «համարված է բան անստույգ, մինչդեռ նշանակությունը միասին է գրված»): Ստ. Մալխասյանցը գրում է. (հատ. Գ, էջ 63). «պատիղովն, գ. թանձր ամպ»: Հունարենում (տող 149—150) ալսպես է. «εἰ που οἱ νεφέων τὰ παρήλια κυκλίσκονται»: Պարզ է, որ «պատիղովն»-ը հունարեն παρήλια բառի խեղաթյուրված ձևն է, որի տակ հասկացվում է կեղծ արեք, ալսինքն արևի սկզբնական արտացոլումը ամպի գոլորշիների վրա. (Տե՛ս Ը. Դալմեթրա-կու, Μέγα Λεξικόν, τόμ. Ζ', σελ. 5546, նաև И. X. Дворецкий, Древнегреческо-русский словарь, том II, стр. 1262): Այն հայերեն դրվում է «պարճելիներ»:

«Տրղկունք». բնագրում—«եւ այնպէս մանրիկք են (գիւտնիովնք կոչված գորտերը), մինչ տրղկունք կտեն զնոսա»: Ամատունու մտտ (էջ 629) «Տրղկունք բան անստույգ (թերևս՝ թռչուն): Եւ են գորտք, որ կոչին գիւտնիովնք... եւ այնպէս մանրիկք են՝ մինչ տրղկունք կտեն (կտուցով հաւարել) զնոսա. Անան. Շիրակ. ԿԳ. 8»: Հր. Աճառյանի մտտ. (հատ. Զ., էջ 930). «Տրղկ «չրի փոր-րիկ որդ». նորագյուտ բան, որ մեկ անգամ գտնում են գործածված Անան. գիտ. 8: ...Իմաստք որոշվում է՝ ԳԻՏ. Տրղկ բբ., տրղկնկ Սեր. «փորրիկ և գեղնավուն սպիտակ գույնով ջրային մի որդ» (Քաջունի, Գ., էջ 237 ունի տրղկ, «մանր որդն աղբերց որ լողա քովնտի»: Ստ. Մալխասյանցի մտտ (հատ. Գ., էջ 422, 423) «Տրղկունք, յոգն. ձև Տրղկի՛ր կամ Տրղկնի՛ր. Տ. Տրղկ: Տրղկ, գ. Աղբյուրների մանր որդ, որ լողում է քովնտի (?): (Յոգն. տրղկունք): «Են գորտք որ այնպէս մանրիկք են, մինչ տրղկունք կտեն զնոսա»): Հունարեն բնագրում (տող 214—215). «ἢ μᾶλλον δεῖλαι γενεαί, ὕδροισιν ὄνειαρ»: «Տրղկունքը» համապատասխանում է հունարեն ὕδροισιν-ին, կղ. տղղ. ὕδρος, որ նշանակում է ջրային օձ:

Р. М. БАРТИКЯН

ДРЕВНЕАРМЯНСКИЙ ПЕРЕВОД ТРУДА АРАТА ИЗ СОЛ
«ΔΙΟΣΗΜΕΙΑ» ИЛИ «ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ»

(Р е з ю м е)

Из многочисленных трудов видного древнегреческого поэта Арата из Сол в Киликии (конец IV, III в. до н. э.) до нас дошли написанные гексаметром две большие поэмы, носящие заглавие «Φαινόμε-

μενα" и "Διοσημεϊα" или "Προγνώστικα". Первая из них состоит из 732 строк и касается небесных светил. Вторая поэма, состоящая из 422 строк, относится к приметам погоды. Как известно из дошедших до нас нескольких биографий Арата античного времени, вышеупомянутые труды были составлены Аратом по поручению царя Македонии Антигона Гоната на основании не дошедшего до нас труда знаменитого астронома Евдокса Книдского, вернее, Аратом был изложен в стихах написанный в прозе труд Евдокса.

Вышеназванные поэмы были широко распространены в античности не только среди греков, но и римлян. До нас дошло три латинских перевода, сделанных Цицероном, Цезарем Германиком и Руфом Фестом Авиеном.

Автору статьи удалось установить, что поэма Арата "Διοσημεϊα" была переведена в раннем средневековье также армянами, ибо изданный в 1896 году в журнале "Арарат" Г. Тер-Мкртчяном текст под именем известного армянского философа, математика и астронома Анания Ширакаци (VII в. н. э.) "Об облаках и знамениях" не что иное, как прозаический перевод "Διοσημεϊα", и издатель армянского перевода был совершенно прав, когда на основании подробного анализа армянского текста пришел к выводу, что названный текст не оригинальный труд армянского автора, а переводной, возможно, сделанный самим Ананием Ширакаци.

Армянский перевод содержит 50—251 стих "Διοσημεϊα", однако в армянском переводе встречается ряд предложений, которых мы не находим в оригинале. Исходя из этого и на основании других соображений автор априори выдвигает гипотезу о том, что, возможно, мы имеем армянский перевод непосредственно утерянного труда Евдокса Книдского.

Армянский перевод "Διοσημεϊα" ценен для науки и тем, что он сделан не позже VII века, разумеется, с греческой рукописи, датированной временем перевода или, скорее всего, более ранним временем, т. е. он на полтысячелетия древнее, чем дошедшая до нас самая древняя греческая рукопись, содержащая текст "Διοσημεϊα".

Оригинал "Διοσημεϊα" дает возможность точно определить значение ряда слов армянского перевода, которые до последнего времени считались неясными.

H. M. BARTIKIAN

UNE ANCIENNE TRADUCTION ARMENIENNE
DE L'OUVRAGE D'ARATUS DE SOLI
"ΔΙΟΣΗΜΕΙΑ" OU "ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ"

Des nombreux ouvrages du célèbre poète grec de l'antiquité, Aratus de Soli en Cilicie (fin IVe—IIIe s. avant notre ère), nous sont parvenus deux longs poèmes en vers hexamètres, intitulés l'un "Φαινόμενα", l'autre

„Διοσημεΐα“ ou „Προγνωστικά“. Le premier de ces poèmes, composé de 732 vers, concerne les astres, le second, de 422 vers, les signes du temps.

Comme le confirment certaines biographies anciennes d'Aratus, les poèmes précités furent écrits par Aratus sur la demande d'Antigone Gonatas, roi de Macédoine, d'après l'ouvrage du célèbre astronome, Eudoxe de Cnide, non parvenu jusqu'à nous. Aratus a donc versifié l'ouvrage qu'Eudoxe avait écrit en prose.

Ces poèmes s'étaient largement répandus dans l'antiquité non seulement parmi les Grecs mais aussi parmi les Romains. Nous connaissons également trois traductions latines de ces poèmes, dues à Cicéron, Germanicus et Rufus Festus Avienus. L'auteur de l'article montre que le poème d'Aratus „Διοσημεΐα“ fut traduit en arménien au début du moyen âge, le texte publié en 1896, dans la revue „Ararat“ par G. Ter-Mkrтчian, „Des nuages et des signes“ attribué à Anania de Chirac, grand philosophe, mathématicien et astronome du VIIe siècle de notre ère, n'étant autre chose que la traduction en prose de „Διοσημεΐα“, et l'éditeur de la traduction arménienne ne pouvait se tromper, affirmant au terme d'une minutieuse analyse du texte, qu'on ne possède point là une œuvre originale, mais bien une traduction faite vraisemblablement par Anania de Chirac.

La traduction arménienne reproduit les vers 50—251 de „Διοσημεΐα“ et présente beaucoup d'intérêt en ce qu'elle comporte nombre de phrases qu'on ne saurait retrouver dans l'original, circonstance qui permet à l'auteur, tout en tenant compte d'autres considérations, d'émettre à priori l'hypothèse que nous possédons une traduction faite directement de l'ouvrage perdu d'Eudoxe de Cnide.

La traduction arménienne est aussi précieuse en ce sens qu'elle ne dépasse pas la limite du VIIe siècle et qu'ainsi le manuscrit grec qui l'inspire ne peut que lui être contemporain ou d'une époque plus reculée ce qui revient à dire que cette traduction est d'un demi-millénaire antérieure au plus ancien manuscrit grec contenant le texte de „Διοσημεΐα“ qui nous soit parvenu.

L'original de „Διοσημεΐα“ nous permet de préciser le sens jusqu'alors obscur de nombre de mots du texte arménien.

